

A large flock of geese, likely Greylag geese, is gathered in a field of tall, dry grass. In the background, a red barn with a white roof is visible. The scene is set in a rural, agricultural landscape under an overcast sky. The geese are scattered across the field, some standing and some resting. The barn is a simple, rectangular structure with a gabled roof.

Riktlinjer för förvaltning av stora fåglar i odlingslandskapet

– åtgärder, ersättningar och bidrag

RAPPORT FRÅN NATURVÅRDSVERKET OCH VILTSKADECENTER, SLU 2015-3

Riktlinjer för förvaltning av stora fåglar i odlingslandskapet

– åtgärder, ersättningar och bidrag

Riktlinjer för förvaltning av stora fåglar i odlingslandskapet – åtgärder, ersättningar och bidrag

Författare: Johan Månsson, Per Risberg, Inga Ängsteg, Ulrika Hagbarth
Fotograf där inget annat anges: Johan Månsson

Rapport från Naturvårdsverket och Viltskadecenter, SLU 2015-3

Utgivare: Naturvårdsverket och Viltskadecenter,
Institutionen för ekologi, Sveriges Lantbruksuniversitet, SLU

Utgivningsdatum: 2015-05-20

Version 1.0

ISBN: 978-91-86331-74-0

© Viltskadecenter, Institutionen för ekologi, SLU

Rapporten kan laddas ned som pdf-dokument från
www.viltskadecenter.se

Den kan även beställas från:
Viltskadecenter, SLU, Grimsö forskningsstation,
730 91 Riddarhyttan

Innehåll

Sammanfattning	6
Inledning	8
Uppdraget	8
Avgränsningar	8
Uppdragets genomförande	9
Definitioner	9
Riktlinjer för skadeförebyggande åtgärder	11
Locka/avleda som förebyggande åtgärd	12
Avledningsåker	13
Avledningsutfodring	14
Stubbåkrar	15
Avsätta oskördade fält	15
Skrämsel som förebyggande åtgärd	16
Masonit- och plywoodfigurer	17
Vimplar och flaggor	18
Lapptyg och tråd	19
Gasolkanoner	20
Hulken	21
Fyrverkerier	21
Drakar	22
Mänsklig närvaro vid fälten	22
Skrämselkonsulent och fågelarbetsgrupp	22
Stängsling och gåshinder	23
Odlingsstrategier som förebyggande åtgärd	25
Odlar andra mindre attraktiva grödor	25
Skapa tidiga stubbåkrar	26
Undvik tidig skörd bredvid attraktiva grödor	26
Skapa lähäckar eller odla höga grödor mellan angränsande fält	27
<i>Åtgärdsmatris</i>	28
<i>Avledningsåkermatris</i>	30

Skyddsjakt som förebyggande åtgärd	32
Beslutsfattande	33
Vid skyddsjakt	34
Häckningsperiod och status för berörda arter i förhållande till skyddsjakt	36
<i>Jakt- och statusmatrix</i>	42
Riktlinjer för bidrag och ersättningar ur viltskadeanslaget	44
Regional kartläggning och handlingsplan	44
Bidrag	45
Ersättning	46
Besiktning	46
Särskilda skäl	48
Särskilda skäl för när bidrag kan lämnas	48
Särskilda skäl för när ersättning kan lämnas	48
<i>Bidrag och ersättningar</i>	49
Arternas utveckling och skadebild över tid	50
Skadebild under de senaste åren	50
Påverkan på ekosystemet och andra arter	51
Nationellt ansvar	58
Regionalt ansvar	58
Juridiska ramar	59
Referenser	62

Sammanfattning

Naturvårdsverket har under hösten 2014 utformat nationella riktlinjer för förvaltning av gäss, tranor och svanar. Riktlinjerna ska tjäna som vägledning för länsstyrelserna i det regionala arbetet med att förvalta dessa fåglar samt förebygga och ersätta skador. Riktlinjerna har utarbetats på uppdrag av regeringen.

Skador av stora fåglar på grödor kan uppstå under hela året och är utspridda över i stort sett hela landet. Skadorna varierar även med de olika arterna. Detta innebär att det inte går att lämna några generella rekommendationer för hela landet om när man ska sätta in olika åtgärder för att förhindra skador. Riktlinjerna tar upp de skadeförebyggande åtgärder som prövats och av Viltskadecenter bedömts ha tillräcklig effekt.

Den redovisade skadebilden bygger på anmälda skador till länsstyrelserna. Hur många skador som inte anmäls är svårt att bedöma. Skador av kanadagås och på senare tid även grågås omfattas inte av redovisningssystemet eftersom dessa fåglar inte är fredade och skador därmed inte ersätts (förutom i undantagsfall för grågås).

De skadeförebyggande åtgärderna delas in i 1) skrämnel, 2) locka/avleda, 3) odlingsstrategier och 4) skydds jakt. Idag används skrämnel som den huvudsakliga åtgärden mot fredade fåglar och flera olika skrämnelmetoder beskrivs i riktlinjerna. Som komplement rekommenderas att avledningsåkrar avsätts där fåglarna kan beta ostört. Genom att odla grödor som inte är attraktiva för fåglarna på de platser där de stannar för rastning, ruggning och häckning kan skadorna minska ytterligare. Vare sig skydds jakt eller allmän jakt bedöms i dagsläget påverka populationernas storlek i någon avgörande grad.

Det är länsstyrelserna som förfogar över de verktyg som finns för förvaltningen av aktuella arter, nämligen förebyggande åtgärder, bidrag till sådana åtgärder och ersättning för uppkomna skador.

Bidrag ur viltskadeanslaget kan lämnas för åtgärder som syftar till att locka och skrämna fredade fåglar från skadedrabbade fält. Bidrag kan även ges för icke fredade fåglar om det finns särskilda skäl, till

exempel i områden där fåglar samlas och där stora mängder fåglar orsakat skador under minst tre år.

Ersättning för uppkomna skador kan lämnas när skadan inte kunnat förutses eller när det trots försök inte gått att förebygga skada *och* skadan har besiktigats.

Inledning

Uppdraget

Enligt uppdrag i regleringsbrev för 2014 ska Naturvårdsverket

”utforma nationella riktlinjer för förvaltning av gäss, trana och svanar som vägledning för länsstyrelsen i det regionala arbetet med förvaltning, förebyggande av samt ersättning för skador. Uppdraget ska redovisas till Regeringskansliet (Landsbyggsdepartementet) senast den 31 december 2014”.

Avgränsningar

Dessa riktlinjer utgör en vägledning till länsstyrelserna i arbetet med att förebygga och ersätta skador. Övriga delar av förvaltningen av stora fåglar, som målsättningar, övergripande principer för förvaltningsarbetet, delmål, uppföljning och kunskapsförsörjning, åtgärder och beslut samt förvaltningens ramar och organisation berörs inte här.

De arter som omfattas av riktlinjerna är främst trana, sångsvan, kanadagås, grågås, vitkindad gås, sädgås och bläsgås, eftersom dessa arter står för största delen av skadorna på grödor. Även andra gåsarter kan dock hanteras likvärdigt. Skador av andra arter (exempelvis bläsand, gräsand och gravand) finns dokumenterade, men de arterna omfattas inte av riktlinjerna. För kanadagås saknas uppgifter om skadebild med mera, eftersom de skadorna inte ersätts och därför inte rapporteras till länsstyrelsen.

De skadeförebyggande åtgärder som beskrivs är de som Viltskade-center bedömt ha effekt. Det är inte en uttömmande lista på befintliga åtgärder.

Den statistik som redovisas baseras på skador som har rapporterats till och besiktigats av länsstyrelserna.

Uppdragets genomförande

Uppdraget har genomförts i projektform på Naturvårdsverket. Vilt-skadecenter vid SLU, Sveriges Lantbruksuniversitet, har bidragit med texter, viltskadestatistik, figurer och diskussioner. Naturvårdsverket har inrättat ett ”Storfågelforum”, i vilket representanter från länsstyrelser, markägare och frivilligorganisationer ingår. Kontakterna med forumsdeltagarna har resulterat i flera värdefulla synpunkter och kommentarer, vilka beaktats i arbetet med riktlinjerna.

Definitioner

Följande definitioner gäller för formuleringar i detta dokument:

Allvarlig skada

Påverkan av vilt på egendom som medför ekonomiska förluster eller ökade kostnader på lång eller kort sikt. För att skadan ska anses vara allvarlig bör den överstiga vad som kan anses normalt eller rimligt att tolerera.

Annan lämplig lösning

Andra förebyggande åtgärder än skydds jakt. I bedömningen av om åtgärden är lämplig bör även andra aspekter vägas in. Bedömningen bör ske genom en sammanvägning av följande:

- Åtgärdens förväntade effekt.
- Tiden för att genomföra åtgärden.
- Kostnad och resursåtgång för att genomföra åtgärden.
- Eventuella negativa effekter av åtgärden.

Avledningsåker

Fält avsett att locka fåglar, som där får beta ostört.

Fredat vilt

Vilt som inte får jagas vid skadetillfället.

Inom särskilt attraktiva *koncentrationsområden* kan antalet tranor och gäss uppgå till fler än 5 000 stycken.

Koncentrationsområden

Attraktiva fågelområden, till exempel i anslutning till naturreservat eller Natura 2000-områden, där det upprepat över minst tre år någon gång under säsongen totalt förekommer fler än i storleksordningen 5 000 stora betande fåglar (gäss, sångsvanar, tranor) samtidigt.

Oskördad gröda

Gröda som är avsedd att skördas, inbegripet nysådd och vall.

Sanitär olägenhet

Genom miljöbalken infördes begreppet ”olägenhet för människors hälsa” istället för sanitär olägenhet.

Med olägenhet för människors hälsa avses störning som enligt medicinsk eller hygienisk bedömning kan påverka hälsan menligt och som inte är ringa eller helt tillfällig.

Riktlinjer för skade- förebyggande åtgärder

Fågelskador på gröda kan uppkomma under i stort sett hela året i Sverige och är knutna till fåglarnas olika övervintrings-, rastnings-, häcknings- och ruggningsområden. Det innebär att det inte går att lämna några generella rekommendationer för hela landet om när under året man ska sätta in åtgärder för att förhindra skador. Tidpunkten för förebyggande insatser på olika platser beror även på vilka grödor som odlas i landskapet.

Idag används skrämnel som den huvudsakliga förebyggande åtgärden mot fredade fåglar. Som komplement rekommenderas att det finns områden där fåglarna får beta ostört (avledningsåkrar), annars riskerar man att flytta runt problemet i landskapet. En tredje förebyggande åtgärd är att använda odlingsstrategier för att minimera risken för skada. Genom allmän jakt och skyddsjakt finns även möjlighet att minska antalet fåglar.

Ett av huvudsyftena med *skyddsjakt* är att skrämna fåglarna från skadedrabbade fält (växande gröda), och öka fåglarnas rädsla för skrämnelutrustningen, medan den allmänna jakten mer syftar till att nyttja en resurs och om möjligt begränsa populationernas storlek om detta är önskvärt. Den allmänna jakt som bedrivs idag har troligen ingen populationsbegränsande effekt. Skyddsjakt i syfte att skrämna tranor, gäss och svanar från skadedrabbade fält bedöms i dagsläget inte vara ett hot mot populationernas fortlevnad, förutom med några få undantag som fjällgås och skogssädgås (se nedan). I takt med att antalet fåglar ökar kommer även kraven på skadeförebyggande insatser att öka och ersättningen för skador att bli hög. En långsiktig lösning kan därför vara att försöka begränsa populationernas tillväxt för att minimera risken för att allvarlig skada uppstår. Det är för närvarande oklart om, och hur, tillväxten kan begränsas för de olika arterna. Klart är dock att det finns behov av att öka jakttrycket på vissa arter.

Det finns två arter i Sverige som inte ökat under senare tid: fjällgås (akut hotad enligt rödlistan) och sädgås (underarten skogssädgås nära

hotad). Detta bör tas i beaktande vid beslut om och genomförande av skyddsjakt. Både sädgås och fjällgås blandar sig med andra gäss och det föreligger förväxlingsrisk vid jakt i områden där flera gåsararter förekommer samtidigt. Förväxlingsrisken skiljer sig mellan olika områden och årstider och riskbedömning bör göras från fall till fall.

Sädgåsen förekommer i flera underarter (arterna beskrivs närmare i avsnittet Häckningsperiod och status i förhållande till skyddsjakt på s 39). I Sverige har antalet skogssädgäss som rastat och flyttat genom landet fluktuerat de senaste åren, men det finns data på att de under senare tid har minskat i antal utanför Sveriges gränser. En restriktiv hållning till skyddsjakt på den underarten är därför att rekommendera.

Locka/avleda som förebyggande åtgärd

Om enbart skrämsel används för att förhindra allvarlig skada riskerar man att flytta runt problemet i landskapet utan att minska skadorna totalt sett. En förutsättning för att lyckas med skrämselåtgärder är att det finns områden inom rimligt avstånd där fåglarna får beta ostört. Om det inte finns naturliga områden där fåglarna kan beta kan man avsätta ett område för detta ändamål. De avsatta områdena kan till exempel vara öppen mark med tillfällig utfodring, stubbåkrar, strandängar, trädor eller avledningsåkrar (åkrar som odlas för fåglarna). Det är viktigt att sådana avledningsåkrar, trädor och liknande placeras i områden som attraherar fåglarna för att de överhuvudtaget ska lockas dit och stanna där. Beroende på landskapsfaktorer, som tillgång till vatten, avstånd till övernattningsplatser och störande omständigheter, så finns det ofta områden som ständigt drar till sig fåglar oavsett vilken gröda som odlas. Det bästa sättet att lyckas med en avsättning av ett område är att först skaffa kunskap om vilka områden som är naturligt attraktiva och därefter anlägga avledningsåkrar på den platsen om det är möjligt.

Generellt sett fungerar stubbåkrar och kvarlämnade oskördade fält bra för gäss och sångsvan under senhöst till tidig vår. Under vegetationsperioden är generellt öppna betesmarker, vall och växande spannmålsgrödor attraktiva. Under sensommar är mognande spannmål attraktivt och tidiga stubbåkrar och oskördad gröda som delvis kan vältras

ner (skapar förutsättning för fåglarna att landa) är bra alternativ för att locka fåglarna. För tranor fungerar spannmål, framförallt korn och vete, bättre än vall. Det kan även vara ett bra komplement att sprida ut korn till fåglarna. Detta görs lämpligen på någon vall/åker där man kontinuerligt putsar ner grödan på fältet.

Viltskadecenter utbildar länsstyrelsens besiktningspersoner för gröda. För att utföra besiktningsuppdrag krävs genomgången utbildning. Bilden visar en grupp på vidareutbildning.

Avledningsåker

På avledningsåkrar ska man välja så attraktiva grödor som möjligt. Korn är lämpligt att odla för både tranor och gäss, medan vall och/eller ärtor är särskilt lockande grödor för gäss. Vitklöver attraherar gäss och kan med fördel användas i vallblandningar och som insädd i korn. Odlingar med ängsvingel har vid Tåkern haft god attraktionskraft på gäss under juli och augusti under ett första år, men lägre attraktion påföljande år. Man kan även odla olika grödor samtidigt på en avledningsåker för att göra den mer attraktiv. Vid Tåkern har man med

framgång under många år lockat till sig både tranor och gäss under stor del av säsongen genom att odla ärtor i mitten av ett fält och korn på sidorna omkring ärtorna. Gässen och tranorna kan lätt landa i de lågvuxna ärtorna och därifrån beta sig in och utnyttja även kornet.

Man kan även tänka på att anpassa avledningsåkrarna efter vilken period man vill att de ska locka som mest. En studie av en nyanlagd avledningsåker i Sörfjärden (Södermanland) visade att vall framförallt var attraktivt vår och tidig sommar. Det har även visat sig vara effektivt att så korn sent i maj om man vill attrahera grågäss under sommaren. Sår man tidigare riskerar man att kornet vuxit sig för långt och att gässen inte vill landa på fältet senare under sommaren. Av samma anledning ska man inte slå en vall för tidigt på hösten om man vill locka gäss under tidig vår då fjolårsvegetation kan göra att fåglarna inte landar.

FOTO: PER WEDHOLM

Tranor på en avledningsåker där grödan odlas för att kunna föda ett stort antal fåglar. Åkern medför att antalet skador på närliggande skiften minskar.

Avledningsutfodring

För att styra fåglarna i landskapet kan man välja att sprida ut foder på särskilt utvalda platser. Utfodring med korn attraherar både tranor och gäss och är förhållandevis kostnadseffektivt. Erfarenheter visar att man tycks få bäst effekt om man sprider ut korn på hela fält istället för att

använda foderautomat med begränsad spridning eller att man lägger ut fodret i högar. På flera platser där utfodring använts för att locka fåglar har man sett att fåglarna lämnar utfodringen när maten tar slut. Det gäller därför att ha god uppsikt och utfodra kontinuerligt för att hålla kvar fåglarna vid utfodringsplatserna. Det är av stor vikt att hålla grödan kort på fältet där kornet sprids. Spannmål kan även med fördel spridas på befintliga stubbåkrar för att förlänga attraktionskraften av stubbåkrar. Det är dock viktigt att tänka på att en utfodring kan locka vildsvin och att det därför kan bli nödvändigt att sätta upp eltråd runt fält där man sprider korn.

Stubbåkrar

Vete- och kornstubb är attraktiva för både tranor, sångsvan och gäss. På stubben betar de framförallt av spillsäd, men troligen även av vissa ogräs. Det är därför viktigt att tänka på att stubbåkrar ska hållas tillgängliga för fåglarna så länge de uppehåller sig i ett område. Genom att välja en tidig kornsort och vänta med att plöja stubbåkrarna så länge som möjligt ger man fåglarna tillgång till stubb under längre perioder, vilket håller dem borta från andra grödor. Sexradigt korn är en gröda som mognar och kan skördas tidigare än andra kornsorter. Den ger generellt en mindre skörd, men eftersom den även medför tidigare stubbåkrar kan det löna sig att odla den på särskilda platser i jordbruksområden som besöks av stora mängder fåglar. Skördeminskningen kan kompenseras med viltskademedel.

Avsätt oskördade fält

Fält som lämnas oskördade är mycket attraktiva under framförallt senhöst, vinter och tidig vår. För att fåglarna ska våga landa på fältet kan det bli nödvändigt att välta ner grödan på delar av eller hela fältet. Fält där man lämnar oskördad gröda kan även vara ett komplement till stubbåkrar tidigare under hösten. Fält som drabbas av skador kan även ”lösas in” med viltskademedel för att fåglarna ska få gå kvar och därmed avlasta andra oskördade fält.

Gynnas och lockas fåglarna av utfodring?

Frågan uppkommer ofta om man genom att förse gäss och tranor med lättåtkomligt foder inte bara förebygger skador utan även gynnar deras populationstillväxt och lockar fler fåglar till området. Risken kan inte uteslutas, men i dagsläget vet vi ganska lite om detta. Frågan handlar framförallt om *var* fåglarna ska tillåtas söka föda: på fält med växande gröda eller på särskilt avsatta platser? För att begränsa skador på gröda på fält i områden kring betesåkrar och utfodringsplatser är det viktigt att de senare kompletteras med effektiv skrämnel och om möjligt även med jakt. Dessutom bör man främst se avledningsåkrar och utfodring som kortsiktiga lösningar under perioder när skaderisken är som störst. Idag har vi för lite kunskap om vilka faktorer som begränsar de skadegörande fåglarnas populationsstorlek, men födotillgång, häckningsplatser och predation (jakt) är säkert viktiga. Om det inte är födan som är den begränsande faktorn, utan istället antalet lämpliga häckplatser (vilket är troligt, med tanke på de stora mängder mat som finns tillgänglig i dagens jordbrukslandskap), är betesåkrarnas effekt på populationstillväxten av mindre betydelse.

Skrämnel som förebyggande åtgärd

Det finns flera typer av mer eller mindre beprövade skrämnelåtgärder. Generellt kan man säga att det som avskräcker gäss, sångsvanar och tranor från att landa på ett fält är sådant som gör dem osäkra, till exempel förändringar i landskapet som kan uppfattas som hot. Ofta ger skrämnelåtgärderna endast effekt i några dagar upp till någon vecka innan fåglarna vänjer sig vid skrämnelutrustningen, vilket innebär att utrustningen kontinuerligt måste bytas ut eller flyttas runt. Det är följaktligen en fördel om skrämnelutrustningen som används är lätt att flytta på.

I detta avsnitt beskrivs skrämnelutrustning som används runtom i landet i dag och som upplevs fungera relativt väl. Det finns dock få vetenskapliga utvärderingar att tillgå. Fåglar är läraaktiga, deras inlärningsförmåga medför att rädslan för olika skrämnelmetoder kan minska med tiden, vilket är en kunskap man måste ta hänsyn till för att lyckas förebygga skador på ett effektivt sätt. Skrämnelåtgärder

ska därför bara användas när det verkligen behövs och endast sättas upp på fält som ska skyddas. Och det är viktigt att de tas bort direkt efter skörd, då skaderisken är obefintlig! Fåglarnas inlärningsförmåga medför också att åtgärderna hela tiden behöver vidareutvecklas.

Skrämselutrustningen skrämmar inte bara ”målarterna” utan kan med stor sannolikhet även skrämma andra arter som häckar eller uppehåller sig på åkrarna, till exempel sånglärkor, tofsvipor, storspovor och rovfåglar. En del av utrustningen som används idag är framtagna för att skrämma olika arter av tättingar och inte bara stora betande fåglar. Detta bör beaktas i största möjliga mån om skrämselein ska användas på fält med hög förekomst av andra arter. Det kan till exempel vara direkt olämpligt att använda viss typ av skrämselein i direkt närhet till så kallade lärkrutor eller reservat. En del skrämselein uppfattas även som mycket störande av allmänheten vilket också måste beaktas.

FOTO: TILLVERKAREN

Stora ögon” verkar skrämmande för tranor och gäss.

Masonit- och plywoodfigurer

Människosilhuetter tillverkade av plywood har på flera ställen i landet använts med relativt god effekt på både gäss och tranor. Effekten kan förstärkas genom att fästa fladdrande plastremor på figurerna. Vitmålade figurer har visat sig ha bättre skrämseleffekt än träfärgade och likaså figurer med påmålade ögon.

Vimplar och flaggor

Flaggor och vimplar kan verka avskräckande och man bör försöka sätta dem relativt tätt. ”Flaggor” kan bestå av plastsäckar som monterats på en träkäpp. På flera håll har man även använt käppar med fladdrande plastband. De sätts ut på känsliga fält med cirka 30 meters avstånd mellan varje käpp, helst innan fåglarna har börjat besöka fältet. För att hindra fåglar från att gå in i oskördad gröda kan man sätta upp käpparna längs med kanten av fältet som avskräckande avgränsning.

Lapptyg och tråd

När fält skördas intill fält med skadekänsliga grödor finns stor risk att fåglarna landar på det nyskördade fältet och betar sig in i stående och oskördade grödor. Detta går att förhindra genom att spänna upp trådar eller ”lapptyg” (lina med vimplar/flaggspel) i kanten till det oskördade fältet. Dessa bör sitta 0,8–1 meter över marken. Tråd har även använts med bra resultat för att avgränsa avledningsåkrar från intilliggande fält. Man måste dock tänka på att det finns risk för att annat vilt kan gå in i trådar och linor, vilket kan medföra att de trasslar sig eller går av.

Gasolkanoner

Gasolkanoner har med framgång prövats mot tranor och gäss. Skrämseffekten av en gasolkanon täcker cirka 5–6 hektar. Kanonen kan programmeras efter önskat intervall. Den avlossar 2 x 3 skott per omgång och bör smälla minst tre omgångar per dag, dock ej nattetid. Under Viltskadecenters försök med gasolkanoner vid Kvismaren i Örebro län minskade antalet tranor på potatisfälten med 84 % efter uppsättningen av kanoner, jämfört med antalet tranor månaden innan (Hake 2001). På åkrar utan kanoner ökade antalet fåglar med 106 % under samma tidsperiod. På senare tid har tranor och gäss i vissa områden visat tillväjning även till gasolkanoner.

Smällarna från gasolkanoner kan upplevas som mycket störande av allmänheten. Gasolkanoner bör därför inte användas i närhet av bebyggelse, ridskolor eller promenadstråk och inte heller för nära reservat eller avledningsåkrar. Det kan övervägas om länsstyrelsen ska avstå från att ge bidrag för användning av gasolkanoner i känsliga områden.

Hulken

Hulken är en uppblåsbar fågelskrämma som har visat sig vara relativt effektiv i de områden där den använts. Anordningen består av en tygdocka som blåses upp av en fläkt samtidigt som den ger ifrån sig ljud- och/eller ljussignaler. Strömkällan är ett vanligt 12 V bilbatteri. Hulken ligger hopvikt i en plastback och ställs ut på det fält man vill skydda. Ett tidsrelä gör att Hulken kan blåsas upp inom ett visst tidsintervall på 1–30 minuter samt under olika tider på dygnet. Ett fulladdat batteri kan driva Hulken i 1–2 veckor beroende på vilka inställningar man väljer. Hulken täcker ca 2–3 hektar.

Fyrverkerier

Under senare år har man på flera olika platser i landet använt sig av vanliga fyrverkeriraketer för att skrämma bort betande fåglar från åkrar med oskördad gröda. Erfarenheter visar att man uppnår bäst effekt om raketerna exploderar rakt ovanför fåglarna med både ljusblixtar och knall.

Man bör undvika att använda raketer vid risk för torka och brand och det har diskuterats huruvida man sprider tungmetaller med raketerna. Tungmetaller förekommer i pjäser med färgeffekter. Pjäser med

bara knall innehåller endast svartkrut, varför sådana bör prioriteras. Man måste även tänka på att smällar från raketer kan skrämma både människor och tamdjur. Raketer bör därför inte användas i närhet av bebyggelse, ridskolor eller promenadstråk och inte heller för nära reservat eller avledningsåkrar. Observera att det kan finnas kommunala föreskrifter, till exempel i planlagda områden, vilka bör följas.

Drakar

Drakar är vanliga drakar i form av rovfåglar eller rena fantasiskapelser som sitter i en lina som är fäst i ett högt spö. De är från början framtagna för att skrämma duvor, men har visat sig fungera även på gäss. På tranor fungerar de dock inte lika bra. Draken fästs med ett snöre i ett teleskopspö som förankras i marken. Draken rör sig naturligt i vinden och fungerar således bäst när det blåser, åtminstone 3 m per sekund. Vid för starka vindar har det hänt att spöet knäckts. Drakar bör inte sättas ut i direkt anslutning till reservat eller avledningsåkrar.

Mänsklig närvaro vid fälten

Mänsklig närvaro är en tillfälligt mycket effektiv skrämselfågel som tyvärr är svår att få till rent praktiskt, då det sällan finns möjlighet att ständigt finnas tillgänglig vid skadedrabbade fält. Kortare skrämselfågelinsatser (skrämselfågelrundor, hundpromenader och liknande) håller inte fåglarna borta någon längre period och risken är stor att de återvänder när faran är över. Så länge man inte uppehåller sig kontinuerligt i området behöver man komplettera med annan skrämselfågelutrustning.

Skrämselfågelkonsulent och fågelarbetsgrupp

Inom attraktiva fågelområden med upprepade skadebekymmer (till exempel i anslutning till naturreservat eller Natura 2000-områden), bör det skadeförebyggande arbetet ledas av en *skrämselfågelkonsulent*. Skrämselkonsulenterna är ett stöd i åtgärdsarbetet för att nå en bra skadeförebyggande effekt utifrån de förhållanden som råder i området. Ansvaret för åtgärderna ligger dock alltså hos markägaren. Läns-

styrelsen bör även inrätta så kallade *fågelarbetsgrupper*, där fågel- och skadeläget kan diskuteras och åtgärder förankras inom och mellan länsstyrelsen och berörda organisationer. Arbetsgruppen bör bestå av representanter från samtliga intresseorganisationer som berörs av problematiken. Gruppen bör ha regelbundna möten, där man upprättar och vidareutvecklar en handlings- och/eller förvaltningsplan som syftar till att minska konflikterna i det aktuella området. Arbetsgrupperna kan dessutom initiera kunskapsinsamling om fåglarnas beteende och skadornas utbredning, både genom fältstudier och genom sammanställning av befintliga kunskaper hos berörda parter. Regelbunden kommunikation medför ökad förståelse mellan olika intressegrupper och bidrar till att skapa ett mer positivt klimat i arbetet för att hantera skadeproblematiken.

FOTO: LARS ÖDMAN

Nät och/eller plastrensor kan hindra gässlingar och ruggande vuxna gäss från att komma upp och beta på vallar.

Stängsling och gåshinder

Stängsling kan framförallt användas för att stänga ute gäss från områden som gränsar mot sjöar och vattendrag. Det har visat sig vara en mycket effektiv metod för att hindra fåglar, som under häckning och ruggning är oförmögna att flyga, från att nå skadekänsliga fält. På flera

håll i landet (bland annat Tåkern i Östergötland, Kvismaren i Närke och Sörfjärden i Sörmland) har man fått god effekt av stängsel för att hindra grågäss från att lämna strandängarna och beta på intelligande åkermark. Stängslen som använts där är 90 cm höga och har en maskstorlek på 5 x 5 cm. Sådana stängsel kan utgöra effektiva hinder mot gäss, förutsatt att de är ordentligt förankrade och sluter tätt mot marken. Små kryphål, till exempel vid diken eller skarvar, upptäcks lätt och utnyttjas gärna av både vuxna gäss och gässlingar. Likaså kan en grövre maskstorlek på nätet medföra att gässlingarna kryper igenom. Stängslen måste även vara tillräckligt långa för att fåglarna inte ska gå runt dem. Under försöken vid Tåkern konstaterades att gässlingarna rörde sig upp till 40 meter från de vuxna gässen.

I Skåne satte man under odlingssäsongen 2009 upp eltrådar för att hindra häckande gäss från att gå från en strandäng till en intelligande åker med växande gröda. Två trådar monterades på 8 cm och 20 cm höjd från marken. Brukaren i området upplevde att åtgärden hade mycket god effekt. Det är ett snabbare och billigare alternativ till ett vanligt gässtängsel, men kräver mer tillsyn och skötsel. En röjning av gräs krävdes under häckningsperioden för att underhålla stängslet. Vid Tåkern har man provat samma åtgärd, men där upplevdes inte samma goda effekt då gässen slank förbi trådarna.

Ett liknande sätt att minska gässens rörlighet är att skärma av diken, åar, kanaler eller liknande med vattenhinder, så att simmande gäss inte kan använda dessa som transportleder. På flera ställen har man lyckats förhindra problem längs sådana vattendrag genom att sätta upp hinder som är konstruerade av plastremсор av en typ som bland annat används i kylanläggningar.

Odlingsstrategier som förebyggande åtgärd

Odlingsstrategier kan långsiktigt vara en lösning för att minska tillgängligheten av föda för fåglarna. Anpassning är svår att genomföra då hänsyn i många fall även ska tas till jordmån, växtföljd, jordbruksstöd med mera. En strategi för att förebygga skador är att anpassa grödor och brukningsmetoder efter fåglarnas rörelsemönster och födosök. Det kan till exempel handla om att

- 1) välja grödor som är mindre attraktiva för fåglarna på sådana fält där fåglarna ofta samlas, till exempel nära övernattningsplatser.
- 2) välja en gröda som ger stubbåkrar i tid till att fåglarna anländer till ett specifikt område.
- 3) planera så att man inte får tidig skörd i direkt anslutning till attraktiva grödor.
- 4) anlägga lähäckar eller odla höga grödor i kantzoner mellan skiften. Det minskar sikten för fåglarna och minimerar risken för att de ”vandrar” in i oskördad gröda från sidorna.

Genom bidrag från viltskademedel kan ett eventuellt skördebortfall ersättas och därmed motivera byte från en konventionell gröda/odlingsmetod till en gröda/metod med lägre avkastning (till exempel byte från ett konventionellt korn till ett tidigt korn).

Odla andra mindre attraktiva grödor

Man bör överväga om det går att odla andra, mindre attraktiva eller dyrbara grödor i skadekänsliga områden. Exempel på attraktiva grödor är korn, vete, ärtor och raps och exempel på dyrbara grödor är morötter, potatis och åkerböna. Havre och lin är exempel på grödor som inte är särskilt lockande för några fåglar. Raps och rybs attraherar inte tranor. Majs lockar vid sådd och efter skörd, men drabbas sällan av skador som stående gröda eftersom den är mycket högvuxen. Erfarenheter visar även att vissa kornsorter verkar vara mindre attraktiva än andra. Sorten ”Rekyl” tycks till exempel vara mindre attraktiv än sorten ”Gustav” för gäss.

Stubbåkrar är mycket attraktiva för både tranor och gäss att äta spillsäd på och kan därmed minska skadorna på oskördade grödor i närområdet. Låt därför stubben ligga obearbetad så länge det är möjligt.

Skapa tidiga stubbåkrar

Genom att odla tidiga korn- och vetesorter skapar man tidiga stubbåkrar som kan avlasta under tider då fåglarna betar på oskördad gröda precis innan skörd (se tidigare avsnitt Locka/avleda).

Undvik tidig skörd bredvid attraktiva grödor

Normalt landar inte fåglarna i stående och oskördad gröda. Däremot föreligger ökad risk när det uppstår hela fält eller fläckar med liggsäd. Det skapar möjlighet för fåglarna att landa på den liggande grödan, varifrån de sedan kan beta sig utåt i fälten. På liknande sätt uppstår ”landningsbanor” för fåglar när man endast skördar delar av åkrar eller intilliggande fält. Därför bör man i möjligaste mån undvika att lämna delar av fält eller åkrar som gränsar till varandra oskördade. Vid planering av växtföljd kan man organisera det så att man får oattraktiva grödor (till exempel havre) mellan fält som skördas tidigt och attraktiva grödor.

Om man av olika anledningar inte kan skörda hela fältet samtidigt eller om man måste skörda intilliggande åkrar, ska man vara medveten om att risken för fågelskador ökar. Då gäller det att vara noga med skrämselfångstgärder på de oskördade delarna eller i de landningsbanor man skapat.

FOTO: ANNE WBERG

Landningsbana för gäss. Tänk på att när en gröda skördas på ett närliggande fält kan en "landningsbana" för gässen uppstå, vilket gör att de kan gå in i grödan på fältet bredvid och därmed orsaka skador.

Skapa lähäckar eller odla höga grödor mellan angränsande fält.

Genom att odla höga grödor (till exempel majs eller hampa), lämna strängar av stående gröda vid skörd eller anlägga lähäckar i kantzoner mellan fält minskar sikten för fåglarna. Det skapar otrygghet, vilket minskar såväl grödans attraktivitet för fåglarna som risken att fåglarna ska beta sig in från ett skördat fält till oskördad gröda.

Åtgärdsmatris. Här tas aspekter upp som är viktiga att tänka på vid användande av olika åtgärder. Få v

Typ av åtgärd	Arter som åtgärden kan tillämpas för	När kan åtgärden tillämpas ?	Var i landskapet?	Faktorer som kan påverka framgången
Avlednings-åker	Gäss, sångsvan, trana	Vår, sommar, höst	Nära övernattningsplatser < 5 km, störningsfria platser, nära vatten.	Tillgängliga grödor, skrämselfintensitet på skadekänsliga grödor.
Avlednings-utfodring	Främst sångsvan och trana troligen även gäss	Vår, försommar	Nära övernattningsplatser < 5 km, störningsfria platser, nära vatten.	Tillgängliga grödor, skrämselfintensitet på skadekänsliga grödor.
Plywoodfigurer	Gäss, sångsvan, trana	Hela året		Tid från att åtgärden sattes upp, tillgänglighet av attraktiva fält.
Vimplar och flaggor	Gäss, sångsvan, trana	Hela året		Tid från att åtgärden sattes upp, tillgänglighet av attraktiva fält.
Lapptyg och avskräckande tråd	Gäss, sångsvan, trana	Sommar, höst		
Gasolkanon	Gäss, sångsvan, trana	Hela året, dagtid	Ej för nära reservat, ej för nära avledningsåkrar. > 300 m	Tid från att åtgärden sattes upp, tillgänglighet av attraktiva fält.
Hulken	Gäss, sångsvan, trana	Hela året		Tid från att åtgärden sattes upp, tillgänglighet av attraktiva fält.
Fyrverkerier	Gäss, sångsvan, trana	Hela året, dagtid	Ej för nära reservat, ej för nära avledningsåkrar. > 500 m	
Drakar	Främst gäss	Hela året	Ej för nära reservat, ej för nära avledningsåkrar. > 300 m	Vind, tid från att åtgärden sattes upp, tillgänglighet av attraktiva fält.
Stängsling	Gäss vid häckning och ruggning	Sommar	Vid strand/strandbeten. Längs åar, kanaler, sjöstränder och liknande.	Ruggning och häckningsperiod.
Skydds jakt	Gäss, sångsvan, trana	Hela året	Ej för nära reservat, ej för nära avledningsåkrar. > 300 m	
Äggprickning	Arter med höga koncentrationer under häcktid	Vår		Häckningshabitat. Olika förutsättningar att hitta bon.
Ruggnings- och häckningsfångst	Arter med höga koncentrationer under ruggning och häckning	Sommar		Habitat. Olika förutsättningar att lyckas beroende på miljön.
Undvik landningsbanor	Gäss, sångsvan, trana	Skördetid	Framförallt i områden nära nattplatser, där fåglarna brukar samlas.	Typ av gröda på intilliggande fält.

vetenskapliga studier finns till hands, så aspekterna grundas på erfarenhet av tidigare användade.

Påverkan på andra arter *	Konfliktrisk	Övrigt att tänka på	Exempel på områden där det tillämpas
++	Uppstår ofta frågor om man inte matar in fåglarna (lockar fler tranor) och gynnar fåglarnas populationstillväxt.		Täkern, Sörfjärden, Draven
+++	Uppstår ofta frågor om man inte matar in fåglarna (lockar fler tranor) och gynnar fåglarnas populationstillväxt.	Vildsvin kan nyttja utlagt spannmål.	Pulken, Hornborgasjön, Kvismaren, Tysslingen
-	Nej		Kvismaren
--	Nej		Kvismaren, Hornborgasjön
-	Nej	Kan bli nerrivet av annat vilt.	Kvismaren, Björken (Värmland)
--	Ja. Upplevs som störande av allmänhet. Boende, hundar, hästar.	Förankra hos boende.	Kvismaren, Hovran (Dalarna)
--	Nej		Hornborgasjön, Lärbro (Gotland)
---	Ja. Kan störa/skrämma. Boende, hundar, hästar.	Brandfara. Risk att sprida tungmetaller har diskuterats.	Hornborgasjön, Hovran (Dalarna), Draven (Småland)
---	Nej	Blåser lätt sönder vid kraftig vind.	Draven, Hornborgasjön, flera ställen i Skåne
--			Täkern, Sörfjärden (Södermanland), Kvismaren
--	Ja	Förankra brett.	Hornborgasjön, Hovran (Dalarna), När (Gotland)
-	Ja, kontroversiell.	Förankra brett. Lite kunskap om effekten. Bör följas upp.	Kvismaren, flera ställen i Skåne
-	Ja, kontroversiell.	Lite kunskap. Troligen effektivare än äggprickning. Kan ta till vara slaktkroppar.	
0	Nej	-	

* **Bedömd påverkan på andra arter** – Något negativ -- Negativ --- Mycket negativ
+ Något positiv ++ Positiv +++ Mycket positiv 0 Ingen effekt

Avledningsåkermatrix. Typ av avledningsåker, grödor och skötsel som visat sig locka de olika arterna

Fågelart	Vår	Sommar	Höst	Vinter
Vitkindad gås	Vall Beten	Vall Beten	Vall Beten Stubb	Vall Beten Stubb
Grågås	Stubb Oskördade åkrar Vall Beten Höstsådd	Vall Beten Spannmålsbrodd	Tidiga stubbåkrar Oskördade fält	Stubb Oskördade åkrar
Kanadagås	Stubb Oskördade fält Vall Beten Höstsådd	Vall Beten	Tidiga stubbåkrar Oskördade fält	Stubb Oskördade åkrar
Sädgås	Stubb Oskördade fält Höstsådd		Kvarlämnade stubbåkrar Oskördade fält	Stubb Oskördade åkrar
Bläsgås	Stubb Oskördade fält Vall Beten Höstsådd		Tidiga stubbåkrar Oskördade fält	Stubb Oskördade åkrar
Sångsvan	Stubb Oskördade fält Vall Beten Höstsådd	Vall Beten	Tidiga stubbåkrar Oskördade fält	Stubb Oskördade åkrar
Trana	Stubb Spridning av spannmål Oskördade fält	Spridning av spannmål	Tidiga stubbåkrar Oskördade fält	

vid olika årstider.

Gröda	Skötsel
Vall	Putsa ner vall så att fåglarna vill landa och för att få produktion av späda skott. Gödsling höjer kvaliteten på vall och lockar därmed mer fågel.
Korn Vete Ärt Vitklöver Vall	Putsa ner vall så att fåglarna vill landa och för att få produktion av späda skott. Gödsling höjer kvaliteten på vall och lockar därmed mer fågel. Vält ner oskördad gröda så att fåglarna vill landa. Så tidiga spannmålssorter för att tillgängliggöra stubb tidigt. Så spannmål sent för att få brodden attraktiv senare under odlingssäsongen.
Korn Vete Ärt Vitklöver Vall	Putsa ner vall så att fåglarna vill landa och för att få produktion av späda skott. Gödsling höjer kvaliteten på vall och lockar därmed mer fågel. Vält ner oskördad gröda så att fåglarna vill landa. Så tidiga spannmålssorter för att tillgängliggöra stubb tidigt. Så spannmål sent för att få brodden attraktiv senare under odlingssäsongen.
Korn Vete Ärt	Vält ner oskördad gröda så att fåglarna vill landa. Så tidiga spannmålssorter för att tillgängliggöra stubb tidigt. Så spannmål sent för att få brodden attraktiv senare under odlingssäsongen.
Korn Vete Ärt Vitklöver Vall	Putsa ner vall så att fåglarna vill landa och för att få produktion av späda skott. Gödsling höjer kvaliteten på vall och lockar därmed mer fågel. Vält ner oskördad gröda så att fåglarna vill landa. Så tidiga spannmålssorter för att tillgängliggöra stubb tidigt. Så spannmål sent för att få brodden attraktiv senare under odlingssäsongen.
Korn Vete	Putsa ner vall så att fåglarna vill landa och för att få produktion av späda skott. Gödsling höjer kvaliteten på vall och lockar därmed mer fågel. Vält ner oskördad gröda så att fåglarna vill landa. Så tidiga spannmålssorter för att tillgängliggöra stubb tidigt. Så spannmål sent för att få brodden attraktiv senare under odlingssäsongen.
Korn Vete Ärt Vitklöver	Putsa ner vegetation/gröda (vid spridning av spannmål). Vält ner oskördad gröda. Så tidiga spannmålssorter för att tillgängliggöra stubb tidigt.

En vorsteh som appporterar en skjuten gås under skyddsjakt.

Skyddsjakt som förebyggande åtgärd

Det finns få vetenskapliga studier där man har utvärderat skyddsjaktens effekt på fåglarnas beteende (skrämseleffekt och skadefrekvens). Viltskadecenter, SLU, driver i dagsläget ett projekt som syftar till att utvärdera effekten av skyddsjakt på främst grågås, men även andra arter inkluderas när möjlighet ges. Preliminära resultat visar att man erhåller en skrämseleffekt i åtminstone tre till fyra dagar efter utförd jakt på grågäss. Erfarenheter från utförda skyddsjakter och jakt efter andra arter vittnar om både skrämseleffekt och påverkan på skadefrekvensen. Vid Hornborgasjön har man upplevt att skrämseleffekten av jakt varar längre om man utför jakten flera dagar i sträck. Vid skyddsjakt av flocklevande fåglar är det främsta målet att uppnå en skrämseleffekt och öka effektiviteten av andra alternativa skrämseleåtgärder. För att uppnå en sådan effekt är det bra om man kan få fåglarna att förknippa föremål som används vid jakten med fara. Ett sådant exempel är att låta gömslen med figurer som liknar människor stå kvar efter utförd jakt.

Beslutsfattande

När bevilja skyddsjakt

För att underlätta bedömningen av om villkoren är uppfyllda är det lämpligt att den sker stegvis. Se även Naturvårdsverkets riktlinjer för skyddsjakt.

Tidigare års erfarenheter ska också vägas in vid beslut. I områden med upprepade skadeproblem trots utförda förebyggande åtgärder under minst tre tidigare år kan länsstyrelsen överväga att besluta om skyddsjaktstillstånd utan krav på skadeförebyggande åtgärder om förhållandena i övrigt under åren inte har förändrats.

Skyndsam hantering

Eftersom en skada snabbt kan förvärras bör skyddsjaksbeslut hanteras skyndsamt. För att underlätta beslutsprocessen bör olika scenarios och möjliga följbeflut förankras i viltförvaltningsdelegationen och hos övriga intressegrupper *innan* problem uppstår.

Tidpunkt

Behov av skyddsjakt kan föreligga året runt. Vid häckningstid kan man minimera risken att skjuta bort föräldrar från ungar genom att rikta jakten mot fåglar som håller ihop i flockar och platser dit fåglarna måste flyga för att söka efter föda. Under häckningstiden är tranor och sångsvan revirhävande och ses mycket sällan i grupper. Tranor och sångsvan som ses i flockar är således fåglar som inte häckar (med en hög andel ungfåglar) och riktad jakt mot dessa har därför mindre påverkan på populationen. De vuxna gässen lämnar sällan ungarna längre sträckor vid födosök under häckningstid, vilket gör att man minimerar risken att skjuta föräldrafåglar om man undviker jakt i direkt anslutning till vattendrag.

Kvoter vid skyddsjakt och återrapportering

Vid skyddsjakt ska en max-kvot anges i tillståndet. Totalkvoten bör ligga på mellan 5–10 % av flockens storlek och fördelas på flera jakt-tillfällen över tid (max antal fåglar per tillfälle) under en specificerad period. Om det är ungfåglar med i flockarna bör jakten inriktas på unga individer om de är möjliga att urskilja. Detta för att undvika att skjuta bort föräldrafåglar från ungar. Antalet fåglar som faller skall rap-

porteras tillbaka till länsstyrelsen, som även bör begära in erfarenheter från skyddsjakten i återrapporteringen. Sådana redogörelser kan användas av länsstyrelserna i det fortsatta arbetet och av Viltskadecenter för vägledning.

Skyddsjakt nära reservat

En mer restriktiv hållning till skyddsjakt bör gälla i närheten av reservat med stora mängder fåglar. Särskild aktsamhet bör även iakttas vid beslut om skyddsjakt i områden med och vid tidpunkter då det förekommer skogssädgäss eller fjällgås bland andra gäss. Se även avsnitt om särskilda skäl för lämnande av ersättning vid denna typ av områden.

Vid skyddsjakt

Användande av bulvaner och andra lockhjälpmedel

Det finns inget uttryckligt förbud mot användande av lockmedel vid skyddsjakt. Vid skyddsjakt kan sådana medel användas för att få fåglar inom håll för säkrare skott. De får dock inte användas i syfte att locka ned förbiflygande fåglar som annars skulle passerat. Trots denna risk kan användning av lockmedel vara motiverat för att få säkrare skott på kortare håll. Endast fåglar som förväntas slå ned på det drabbade fältet får skjutas (ej överflygande).

Förväxlingsrisk mellan arter

Flera av arterna förekommer i blandflockar. Detta bör tas i beaktande vid utfärdande av skyddsjakt i områden där flera (och framförallt mer skyddsvärda arter) förekommer samtidigt. Fjällgås är en akut hotad art som förekommer i blandflockar. Vid beslut om skyddsjakt efter sädgås bör riskerna för att skjuta skogssädgäss beaktas noga. För att underlätta den praktiska jakten kan beslut om skyddsjakt innehålla flera arter, så länge de inte är mer skyddsvärda än "huvudarten" för ansökan.

Äggprickning

Äggprickning utförs i syfte att reducera betetrycket av grågåskullar genom att minska kullarnas storlek. Åtgärden har framför allt effekt på lokal nivå. Prickning av ägg bör dock endast användas då skador eller andra olägenheter inte kan motverkas på andra sätt i tillräcklig omfattning (se beslutsflöde skydds jakt). Åtgärden ska utföras tidigt för att minimera risken för onödigt lidande. Äggprickning genomförs så att både äggets luftkammare och gulehinna punkteras. Vid äggprickning ska minst ett ägg per rede lämnas oprickat så att föräldraparet fortsätter ruva och inte lägger om en kull. Prickade ägg kan lämnas i redet om de ser intakta ut. Försiktighet krävs så att inte andra arter störs av åtgärden. Exempelvis bör åtgärden utföras under kort tid. Flera tillstånd kan krävas, som till exempel dispens mot beträdelseförbud.

Ruggnings- och häckningsfångst

Fångst av ungar och ruggande gäss skulle kunna vara ett komplement i områden där hög koncentration av ruggande/häckande gäss medför högt betetryck på strandbeten och åkrar nära vattendrag.. Metoden kan vara ett komplement eller alternativ till äggprickning. Den kan vara effektivare i områden där det är svårt att finna bon och där gässen samlas efter att ungarna lämnat boet. Åtgärden ska utföras innan gässen blivit flygga och utförs med hjälp av en ”ryssja” med fångstgård och fångstarmar, i vilken man föser in gässen genom att gå/ro mot dem. Åtgärden har fördelen att man lätt kan skilja ut vuxna från ungar och därmed välja att ta bort rätt individer. En annan fördel är att man kan ta tillvara på gässen och utnyttja köttresursen. Metoden är troligen kontroversiell och kräver tillstånd för icke godkända fångstredskap.

Häckningsperiod och status i förhållande till skydds jakt

Vitkindad gås *Branta leucopsis*

Populationen har ökat i Sverige sedan början av 1990-talet. Populationen klassas som livskraftig enligt internationella rödlistan (IUCN) och är listad i bilaga 1 i EUs fågeldirektiv. Den vitkindade gåsen är en svensk häckfågel. Det har diskuterats om artens snabba expansion som häckfågel i Sverige kan härledas till fåglar som rymt eller släppts ut från fångenskap, men kunskapen om detta är bristfällig. Det kan med andra ord finnas en antropogen bakgrund till de problem som den svenskhäckande populationen skapar. Eventuell skydds jakt kan beröra både häckande och rastande (övervintrande) fåglar.

Grågås *Anser anser*

Grågåspopulationen har haft en ökande trend de senaste trettio åren. Grågåspopulationen klassas som livskraftig enligt internationella rödlistan (IUCN) och är listad i bilaga 3 i EUs fågeldirektiv. Grågåsen är en svensk häckfågel. Eventuell skydds jakt i Sverige kan därmed beröra både häckande, rastande och övervintrande fåglar. De vuxna fåglarna lämnar i allmänhet inte ungarna och risken för att skjuta bort förälder från ungarna är sannolikt liten om man jagar på fält dit fåglarna måste flyga under häckningstid (fält som inte ligger i direkt anslutning till vattendrag). En stor del av populationen består av icke häckande fåglar som gärna uppehåller sig i flockar även under häckningsperioden.

Bläsgås *Anser albifrons*

Bläsgåspopulationen har ökat de senaste trettio åren. Populationen klassas som livskraftig enligt internationella rödlistan (IUCN) och är listad i bilaga 2 i EUs fågeldirektiv. Bläsgåsen är ingen svensk häckfågel. Eventuell skydds jakt berör därför endast rastande och övervintrande fåglar. Det finns två underarter: bläsgås (*Anser albifrons albifrons*) och Grönlandsbläsgås (*Anser albifrons flavirostris*). Grönlandsbläsgåsen minskar i antal och förekommer endast sällsynt i Sverige.

Kanadagås *Branta canadensis*

Arten är introducerad i landet och har enligt räkningarna haft en ökande populationstrend. Populationen klassas som livskraftig enligt internationella rödlistan (IUCN) och är listad i Bilaga IIA, det vill säga jaktbar enligt nationell lagstiftning. Kanadagåsen är en svensk häckfågel. Liksom för grågås lämnar de vuxna fåglarna i allmänhet inte ungarna. Risken för att skjuta bort förälder från ungarna är sannolikt liten om man jagar på fält dit fåglarna måste flyga under häckningstid (fält som inte ligger i direkt anslutning till vattendrag).

Sädgås *Anser fabalis*

Sädgåsens taxonomi är under ständig diskussion. Man brukar tala om komplexet sädgås-spetsbergsgås som behandlas som allt ifrån en enda art med flera underarter till flera olika arter. Tidigare har sädgåsen behandlats som en art med fem underarter, där Sverige berörs av två: 1) skogssädgås (*Anser fabalis fabalis*) och 2) tundrasädgås (*Anser fabalis rossicus*). De två underarterna är mycket svåra att skilja i fält och i de tidigare nationella inventeringarna har man inte skilt dem åt i resultatredovisningen. De nationella inventeringarna i oktober visar att antalet sädgäss (*Anser fabalis*) inte ökat i Sverige under de senaste trettio åren utan har fluktuerat. Huvuddelen av dessa gäss är skogssädgäss, men där förekommer även tundrasädgäss. Hur stor andel som utgörs av tundrasädgäss är i dagsläget oklart. Den europeiska populationen av tundrasädgäss har ökat likt de flesta andra gåsararterna i Europa, medan antalet skogssädgäss som tidigare tros ha legat relativt stabilt har minskat i antal de senaste femton åren. En mycket stor andel av världspopulationen (60–70 %, ca 55 000 individer) av skogssädgäss uppehåller sig i Sverige under framförallt hösten, men det är inte klarlagt var alla gässen kommer ifrån. Populationen av sädgäss (skiljer ej på de olika underarterna) klassas som livskraftig enligt internationella rödlistan (IUCN), medan den svenska rödlistan klassar både den svenskhäckande och rastande populationen som ”nära hotad”. Sädgåsen är inte listad i någon av bilagorna i EUs fågeldirektiv. Det är viktigt att vid skydds-jaktsärenden ta hänsyn till riskerna med att jakten kan drabba skogs-sädgäss.

Sångsvan *Cygnus cygnus*

Sångsvanspopulationen har ökat de senaste trettio åren. Populationen klassas som livskraftig enligt internationella rödlistan (IUCN) och är listad i bilaga 1 i EUs fågeldirektiv. Häckande fåglar är revirhävande och håller sig oftast i våtmarker. De ingår sällan i större flockar förrän ungarna blivit flygga och orsakar således ingen större skaderisk under häckningsperioden. Flockar under sommaren består högst sannolikt av icke häckande fåglar. Eventuell skydds jakt kan beröra både häckande och rastande individer. Sångsvanarna har ändrat beteende under senare år och en ökande andel nyttjar fält för födosök.

Trana *Grus grus*

Populationen har haft en ökande trend de senaste trettio åren. Tranpopulationen klassas som livskraftig enligt internationella rödlistan (IUCN) och är listad i bilaga 1 i EUs fågeldirektiv. Häckande fåglar är revirhävande och orsakar således ingen större skaderisk under häckningsperioden, då dessa sällan ingår i större flockar förrän ungarna blivit flygga. Eventuell skydds jakt kan beröra både häckande och rastande individer, men genom att rikta skydds jakt mot grupper om minst fem individer minskar risken att skjuta föräldratranor under häcktid. Tranor som går i flock under sommaren är tranor som inte häckar och därmed har skydds jakt som riktas mot dessa en mindre påverkan på populationsnivå.

Jakt- och statusmatris. Jakttider för de olika arterna samt status och rekommendationer för hantering a

Fågelart	Allmän jakt	Skyddsjakt – enskilds initiativ	Skyddsjakt – myndighets initiativ
Bläsgås	1 oktober – 31 december i Skåne län och Blekinge län fram till klockan 11:00 på dagarna.	–	Vid all annan skyddsjakt utom det som anges för skyddsjakt på enskilds initiativ.
Grågås	11aug – 31dec södra Sverige. 20juli – 31dec Gotland och Fårö. 21aug – 31dec södra Norrland. 21aug – 30sept norra Norrland (20 aug – 30 sept i gränsälvområdet: Torne, Muonio och Könkämä älvar).	1 juli – 30 juni för att förebygga skada på oskördad gröda eller för att förhindra sanitär olägenhet.	Vid all annan skyddsjakt utom det som anges för skyddsjakt på enskilds initiativ.
Kanadagås	11 aug – 31 dec södra Sverige. 21 aug – 31 dec norra Sverige. (20 aug – 31 dec i gränsälvområdet: Torne, Muonio och Könkämä älvar).	1 juli – 30 juni för att förebygga skada på oskördad gröda eller för att förhindra sanitär olägenhet.	Vid all annan skyddsjakt utom det som anges för skyddsjakt på enskilds initiativ.
Sädgås	1 oktober – 31 december i Skåne län och Blekinge län fram till klockan 11:00 på dagarna.	1 september – 31 oktober för att förebygga skada på oskördad gröda i Östergötlands och Örebro län samt i Falköpings, Grästors, Lidköpings, Mariestads, Skara, Skövde och Töreboda kommuner i Västra Götalands län. 1 januari – 15 mars på fält besädda med höstgrödor i Blekinge och Skåne län får jagas om det behövs för att förebygga skada.	Vid all annan skyddsjakt utom det som anges för skyddsjakt på enskilds initiativ.
Vitkindad gås	–	21 augusti – 15 november för att förebygga skada på oskördad gröda i Blekinge, Gotlands, Kalmar, Uppsala, Stockholms, Södermanlands, Östergötlands, och Skåne län.	Vid all skyddsjakt.
Sångsvan	–	–	Vid all skyddsjakt.
Trana	–	–	Vid all skyddsjakt.

v skydds jaktstillstånd.

Status enligt IUCN/ svenska rödlistan	Trend	Rekommendation skydds jakt	Rekommendation skydds jakt
Livskraftig	Ökande	Mindre restriktiv	Beviljas om förebyggande åtgärder inte hjälper. Beviljas utan förebyggande åtgärder om upprepade försök utförts med förebyggande åtgärder i minst tre år.
Livskraftig	Ökande	Mindre restriktiv	Beviljas om förebyggande åtgärder inte hjälper. Beviljas utan förebyggande åtgärder om upprepade försök utförts med förebyggande åtgärder i minst tre år.
Livskraftig	Ökande	Mindre restriktiv	Beviljas om förebyggande åtgärder inte hjälper. Beviljas utan förebyggande åtgärder om upprepade försök utförts med förebyggande åtgärder i minst tre år.
Nära hotad	Stabil/ möjligen minskande	Restriktiv	Beviljas om förebyggande åtgärder inte hjälper.
Livskraftig	Ökande	Mindre restriktiv	Beviljas om förebyggande åtgärder inte hjälper. Beviljas utan förebyggande åtgärder om upprepade försök utförts med förebyggande åtgärder i minst tre år.
Livskraftig	Ökande	Restriktiv i närheten av reservat och fågelskyddsområden. Mindre restriktiv i övriga områden.	Beviljas om förebyggande åtgärder inte hjälper. Beviljas utan förebyggande åtgärder om upprepade försök utförts med förebyggande åtgärder i minst tre år.
Livskraftig	Ökande	Restriktiv i närheten av reservat och fågelskyddsområden. Mindre restriktiv i övriga områden.	Beviljas om förebyggande åtgärder inte hjälper. Beviljas utan förebyggande åtgärder om upprepade försök utförts med förebyggande åtgärder i minst tre år.

Riktlinjer för bidrag och ersättningar ur viltskadeanslaget

Grundprincipen är att skador orsakade av vilt om möjligt ska förebyggas med jakt under allmän jakttid med hänsyn tagen till artens förutsättningar. Om detta inte är möjligt eller inte ger önskad effekt kan länsstyrelsen besluta om andra förebyggande åtgärder, till exempel skyddsjakt. Om lagstiftningen endast tillåter skyddsjakt finns även möjlighet för länsstyrelsen att lämna bidrag till skadeförebyggande åtgärder och ersättningar för skador om det inte varit möjligt eller rimligt att förebygga skadan. Medlen kommer från Viltskadeanslaget som Naturvårdsverket årligen fördelar till länsstyrelserna efter ansökningar.

Regional kartläggning och handlingsplan

Länsstyrelsen har ett övergripande ansvar för kunskap om vilt och de skador viltet kan förorsaka näringar inom länet. Länsstyrelsen bör därför vara väl insatt i lantbrukets regionala förutsättningar. Länsstyrelsen ska enligt 3 § Naturvårdsverkets föreskrifter 2008:16 om användning av viltskadeanslaget *kartlägga* vilka skadetyper som förekommer i länet och även vilka viltarter som orsakar dessa skador. Kartläggningen bör omfatta verksamheter som kan vara särskilt utsatta för de olika skadetyperna. Den bör vara framåtsyftande, vilket innebär att en prognos för utvecklingen inom de närmaste 3–5 åren bör göras, och även avse vilka nya skadetyper som kan förväntas uppträda samt vilka arter som kan komma att etablera sig i länet under perioden. Efter kartläggningen bör varje län upprätta en handlingsplan och målformuleringar i samråd med berörda organisationer som finns representerade inom viltförvaltningsdelegationen. I viltförvaltningsdelegationen bör kriterier för när bidrag ska ges för olika förebyggande åtgärder och till vilka olika arter diskuteras och beslutas.

En viss påverkan av stora betande fåglar kan bedömas som en normal affärsrisk när man bedriver odling. Varje näringsidkare är

skyldig att själv genomföra rimliga åtgärder för att förebygga vilt-skador. Det är rimligt att kräva större ansvar av en jordbrukare som odlar en för fåglarna mer begärlig gröda (jfr 7 § och allmänna råden NFS 2008:16). Vid sådana avvägningar kan till exempel Hushållnings-sällskapet, LRF och Viltskadecenter vara behjälpliga med rådgivning utifrån regionala och lokala förutsättningar.

Bidrag

Bidrag kan lämnas för åtgärder som syftar till att locka och skrämja fredade fåglar (sångsvan, trana och vitkindad gås; i vissa län även sädgås och bläsgås) från skadedrabbade fält (se sidan 49). Bidrag kan även ges för icke fredade fåglar om det finns särskilda skäl (se sidan 48). Exempel på skadeförebyggande åtgärder som är testade på olika arter och inom flera olika län redovisas i kapitlet Riktlinjer för skadeförebyg-gande åtgärder. Länsstyrelsen har även möjlighet att testa och utveckla nya åtgärder. Dessa bör utvärderas i samråd med Viltskadecenter. Bidrag kan lämnas för olika typer av skrämseleutrustningar och läns-styrelserna bör ha en uppsättning med utrustning som administreras av länsstyrelsepersonal eller fågelkonsulent. Utrustningen kan sedan placeras ut av konsumenten på skadedrabbade fält eller lånas ut av läns-styrelsen till lantbrukare som förbinder sig att sköta utrustningen och återlämna den. Bidrag kan även lämnas för avledningsåkrar eller avled-ningsfodring, företrädesvis genom fleråriga avtal (3-5 år) med bruka-ren. Detta ökar förutsättningarna för en långsiktig skadeförebyggande effekt. Bidrag bör inte lämnas för resor eller egen arbetstid för enskilda lantbrukare i samband med skrämseleinsatser.

Ersättning

Ersättning betalas ut av länsstyrelsen för skador orsakade av sångsvan, trana och vitkindad gås (i vissa län även sädgås och bläsgås) om fåglarna är fredade och när det trots försök inte gått att förebygga skadan genom till exempel skrämsel, avledningsåkrar eller skydds jakt. I områden och tider med allmän jakt på de skadegörande arterna bör ersättning och bidrag endast betalas ut om det föreligger särskilda skäl.

En förutsättning för att en skada ska kunna ersättas är att skadeförebyggande åtgärder vidtagits utan effekt och att skadan har besiktigats. Ingen ersättning ska utgå om skadan inte dokumenterats av utbildad besiktningsman. Vidare måste arten/arterna som orsakat skadan dokumenteras, eftersom de hanteras olika vad gäller ersättningsutbetalning. Lantbrukaren ska genom enklare dokumentation kunna påvisa vilka skadeförebyggande åtgärder som vidtagits samt under vilken tid. Om skadan inte gått att förutse, det vill säga första året då skador uppstått i ett område där det inte tidigare förekommit skador, kan ersättning ges även om förebyggande åtgärder inte vidtagits. Sådana situationer kan uppkomma på grund av till exempel nyetablering av en art inom ett visst område eller oväntat rastningsbeteende, till exempel vid väderomslag. Ersättning bör inte utgå för skador orsakade av vilt om det är under en period när det är allmän jakttid för arten i fråga om det inte finns särskilda skäl.

Besiktning

Enligt 10 § NFS 2008:16 ska den som drabbats av viltskada som orsakats av annat fredat vilt än säl och som avser att ansöka om ersättning för skadan anmäla skadan utan dröjsmål till länsstyrelsen. Enligt 11 § samma föreskrifter ska skadan snarast besiktigas av besiktningsman. Vissa skador bör besiktigas vid upprepade tillfällen under odlingssäsongen. Skadan kan ha uppstått vid anläggning av en viss gröda, till exempel sådd av vete. Om inte skadan är så allvarlig att fältet behöver sås om kan besiktningsmannen göra ett återbesök i samband med tröskningen för att avgöra skadans omfattning. I samband med besiktning av skada ska besiktningsmannen informera om bidrag och ersättningssystemet samt vilka skadeförebyggande åtgärder som behöver vidtas och i vilken omfattning.

För att lantbrukaren ska kunna ansöka om ersättning för fågelskador på gröda från länsstyrelsen måste skadan vara besiktigad av en av länsstyrelsen förordnad besiktningssperson.

Särskilda skäl

Regionala förutsättningar bör beaktas vid varje enskilt tillfälle när det gäller att bedöma relevanta antal och avstånd. Viltförvaltningsdelegationerna i samarbete med eventuella gåsarbetsgrupper bör ta fram riktlinjer för särskilda skäl för när bidrag eller ersättning ska lämnas i respektive län. Nedanstående kan användas som grund för diskussionerna om riktlinjer.

Särskilda skäl för när BIDRAG kan lämnas för fåglar som inte är strikt fredade

- För att förhindra skada som uppkommer i ett område upp till 10 km från gräns till naturreservat/fågelskyddsområde och där området hyser mer än i storleksordningen 5 000 stora betande fåglar samtidigt någon gång under året under minst tre år.
- I närhet av avledningsåkrar (inom cirka 300–400 m) där störning/jakt bör undvikas.
- För att förebygga skada på åker som tidigare (högst två år innan) varit avledningsåker.

Särskilda skäl för när ERSÄTTNING kan lämnas för fåglar som inte är strikt fredade

- Vid skada som uppkommer i ett område upp till 5 km från gräns till naturreservat/fågelskyddsområde och där området hyser mer än i storleksordningen 5 000 stora betande fåglar samtidigt någon gång under året under minst tre år kan full ersättning för uppskattad skördeförlust ges.
- Vid skada som uppkommer i ett område 5–10 km från gräns till naturreservat/fågelskyddsområde och där området hyser mer än i storleksordningen 5 000 stora betande fåglar samtidigt någon gång under året under minst tre år, kan halva beloppet av uppskattad skördeförlust ges i ersättning.
- Skada på åker i direkt anslutning (inom 300–400 m) till avledningsåkrar eller liknande där skrämsel/jakt bör undvikas.
- Skada på åker som tidigare (högst två år innan) varit avledningsåker.

Bidrag och ersättningar. Rekommendationer för hantering av utbetalning av ersättningar och bidrag för de olika arterna.

Fågelart	Bidrag till förebyggande åtgärd	Ersättning för skada	Skador besiktigas?
Bläsgås	Ja, i län där det ej bedrivs allmän jakt. I län med allmän jakt om det finns särskilda skäl.	Ja, i län där det ej bedrivs allmän jakt. I län med allmän jakt om det finns särskilda skäl.	Ja, i län där det ej bedrivs allmän jakt. I län med allmän jakt om det finns särskilda skäl.
Grågås	Nej, om inte särskilda skäl finns.	Nej, om inte särskilda skäl finns.	Nej, om inte särskilda skäl finns.
Kanadagås	Nej	Nej	Nej
Sångsvan	Ja	Ja	Ja
Sädgås	Ja, i län där det ej bedrivs allmän jakt. I län med allmän jakt om det finns särskilda skäl.	Ja, i län där det ej bedrivs allmän jakt. I län med allmän jakt om det finns särskilda skäl.	Ja, i län där det ej bedrivs allmän jakt. I län med allmän jakt om det finns särskilda skäl.
Trana	Ja	Ja	Ja
Vitkindad gås	Ja	Ja	Ja

Arternas utveckling och skadebild över tid

Skadebild under de senaste åren

Skadorna från de stora betande fåglarna har generellt sett ökat i takt med ökande populationer av gäss, svanar och tranor och förekommer i stort sett i hela landet där det finns jordbruksmark (se figur 1–7). Vissa områden drabbas särskilt hårt när fåglarna samlas där år efter år för att rasta, häcka och/eller rugga (byte av fjädrar).

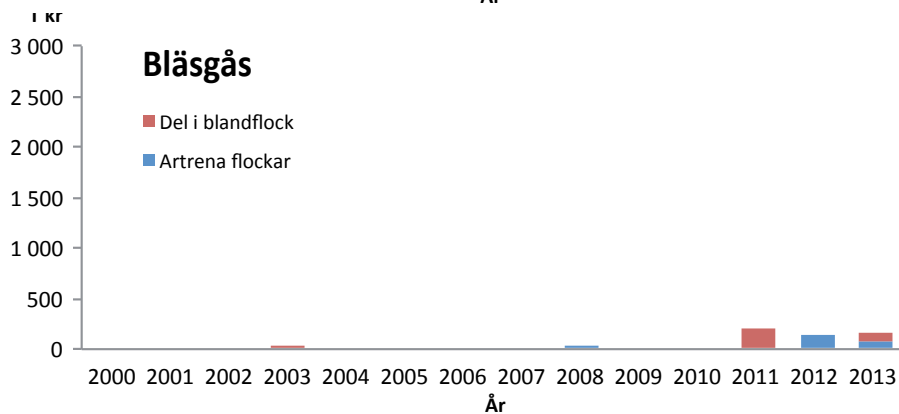
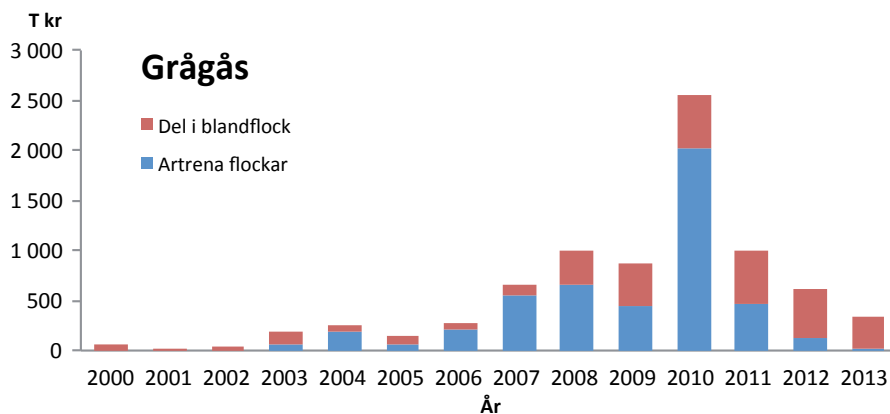
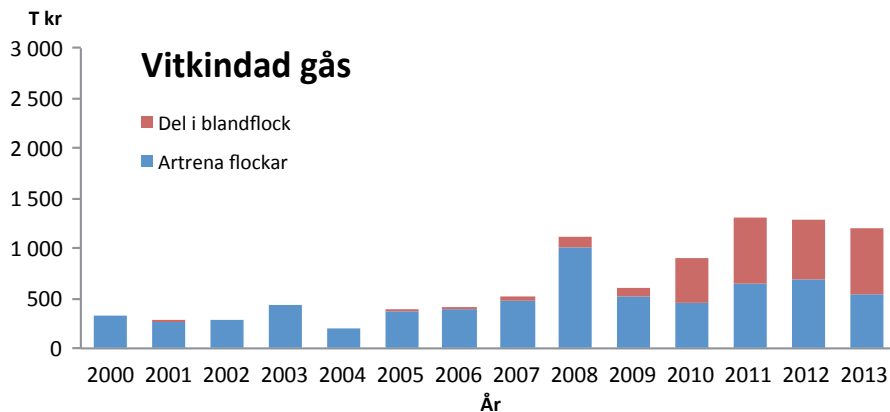
Vintertid är det framförallt södra Sverige som drabbas av skador, särskilt under milda vintrar. Det är särskilt skador från grågås, trana och vitkindad gås som har ökat medan antalet skador från sädgås och sångsvan legat relativt stabilt. Skador från bläsgås är en ganska ny förekomst som noterades första gången 2008. Rapporterade skador från grågås ökade fram till år 2010, men minskade sedan som ett resultat av att ersättning inte längre betalas ut i samma omfattning (alltså inte nödvändigtvis på grund av minskade skadenivåer). Skadorna påverkas inte bara av antalet fåglar utan även av väderbetingelser och varierar därför mellan åren. Ersättningar som betalats ut är även ett resultat av viljan att rapportera skador. Skador på dyrare grödor (till exempel morot och potatis) rapporteras oftare än billigare grödor som vall och spannmål. Detta medför att skadefrekvensen på olika grödor från de olika arterna är en kombination av vilken gröda fåglarna väljer och vad lantbrukarna väljer att rapportera (figur 8).

För kanadagåsen har det aldrig utgått ersättning för skador och därmed har skador orsakade av arten inte heller besiktigats. Därför finns inga tillgängliga data på skadegrad eller rumslig fördelning av skador. Kanadagåsen är den gås som utgör högst numerär i Sverige vintertid (i snitt ca 50 000 stycken de senaste fem åren; min 20 000 – max 71 000). Stor variation i räkningarna föreligger mellan år beroende på vinterns beskaffenhet. Den skandinaviska vinterpopulationen uppskattades 2009 till 90 000 individer varav ca 80 000 kan knytas till Sverige. Under vintern koncentreras kanadagässen längsmed sydvästkusten, framförallt i Skåne. Kanadagåsen är den näst vanligaste

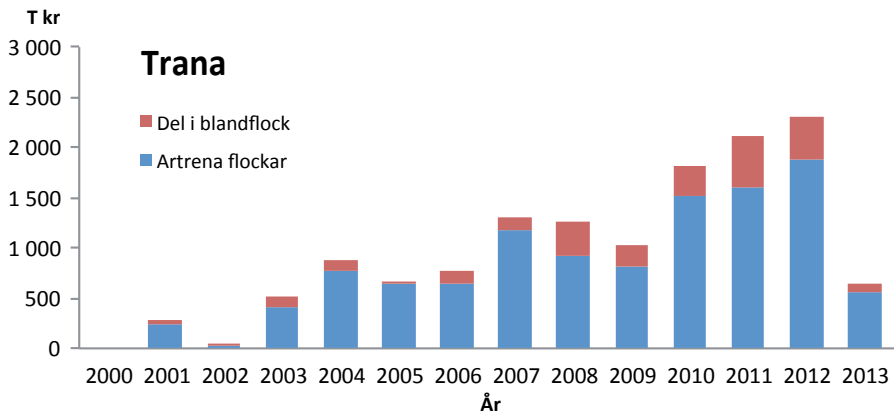
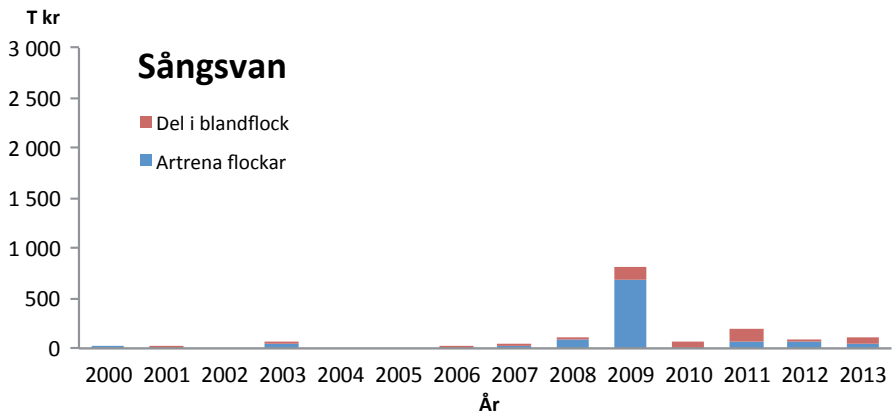
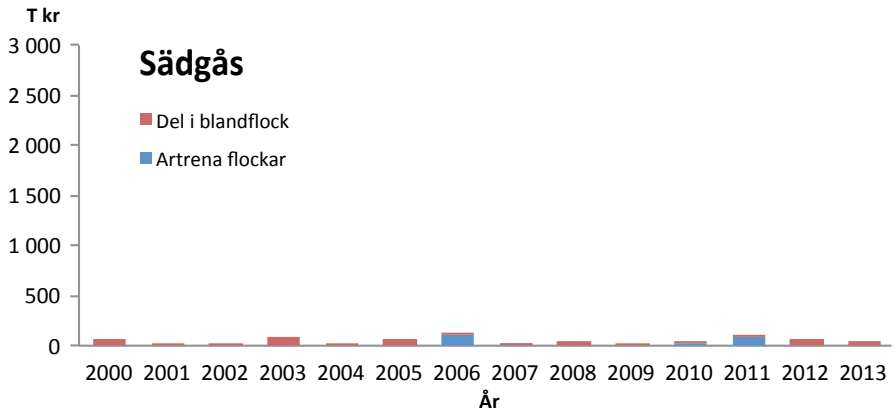
gåsen i Sverige sett till antalet häckande individer; ca 17 000 par (efter grågås med 41 000 par), vilket grovt sett kan motsvara en septemberpopulation på 102 000 individer (om man antar att populationsstrukturen liknar grågåsens där septemberinventering utförs). Enligt vetenskaplig litteratur finns det stora likheter i födoval mellan kanadagås och grågås. Om man antar att populationen av kanadagås uppgår till 40 % av grågåspopulationen och att de har samma födoval skulle man kunna beräkna motsvarande skadekostnad för kanadagås som finns för grågås. Under perioden 2007–2011, det vill säga fem år innan ändringen i skyddsjakttid för grågås (2012) låg skadeersättningarna i medel på 1 200 000 kr för grågås. Motsvarande siffra skulle därmed ligga på cirka 480 000 årligen för kanadagås under denna femårsperiod.

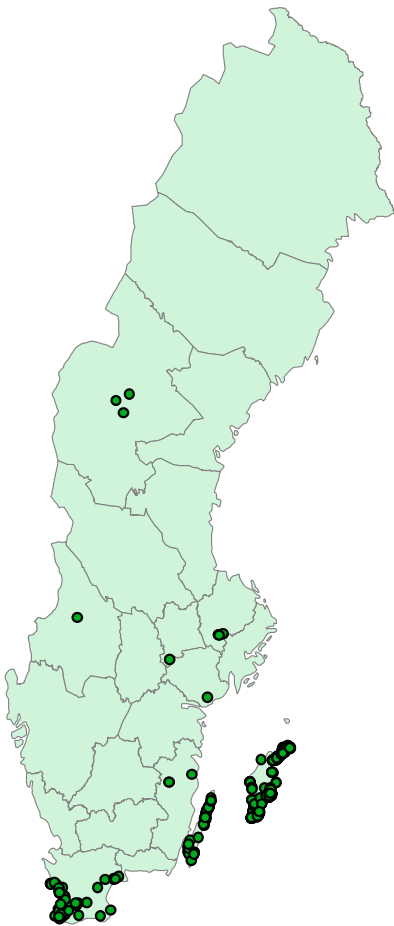
Påverkan på ekosystemet och andra arter

Förutom skador på gröda kan de stora fåglarna påverka andra växter och djurarter. Att de stora fåglarna kan ha påverkan på vegetationen och därigenom andra arter har påvisats genom vetenskapliga studier i andra delar av världen som Kanada och Svalbard. Det finns i dagsläget inga vetenskapliga belägg för att så är fallet i Sverige, men även här förekommer stora mängder fåglar samlade i begränsade områden, vilket kan medföra ett betydande betestryck på vegetationen. På flera platser, bland annat vid Hornborgasjön och Draven, misstänks grågåsen påverka vassen i slättsjöarna. Detta kan få konsekvenser för andra arter som är beroende av stora sammanhängande vassbälten. Ett hårt betestryck kan även påverka vegetationshöjden på strandängar, vilket kan leda till sämre häckningsframgång (orsakad av ökad predation hos till exempel vadare).

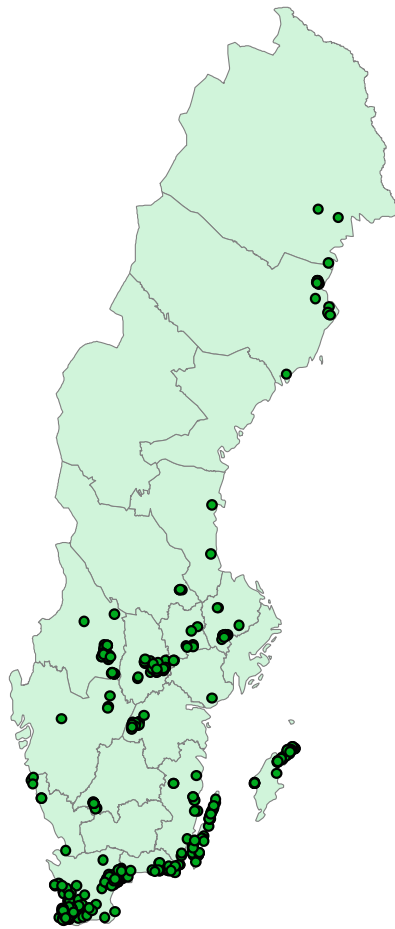

Figur 1. Beviljade ersättningar i tusentals kronor utbetalade för respektive art mellan åren 2000 och 2013. Röd del på staplarna visar när arten varit del i en blandflock med andra gåsararter, sångsvan eller trana. Siffrorna ovanför staplarna anger antalet ersatta skador (som rapporterats in i Rovdjursforum).

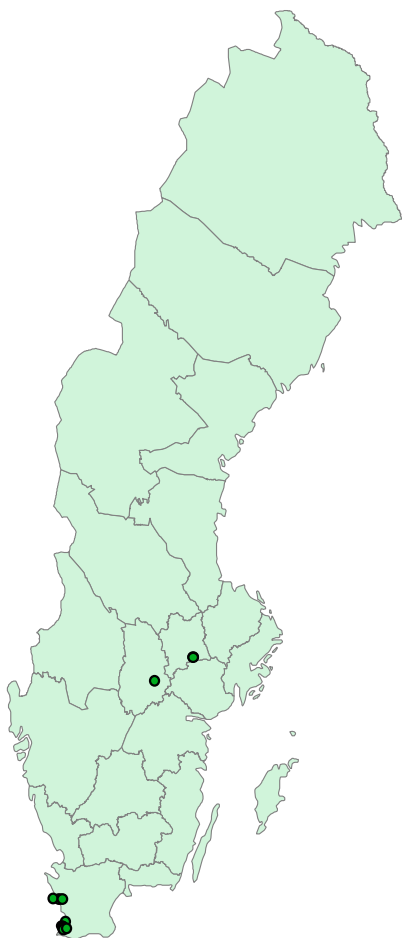

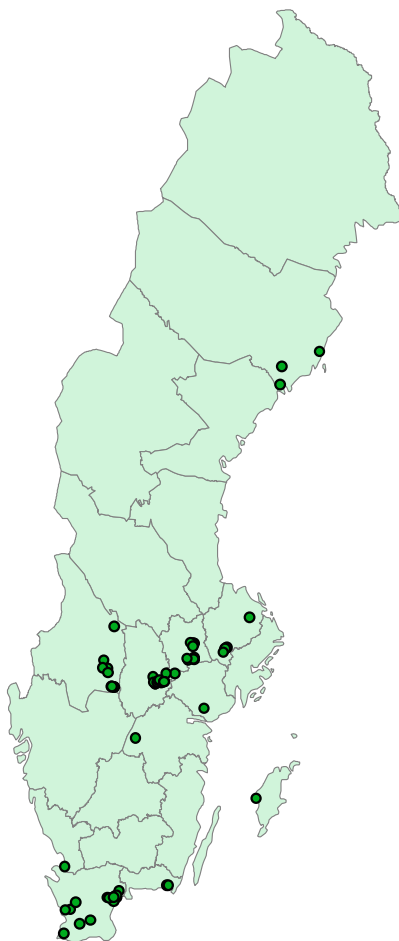
Figur 2.
Den nationella utbredningen av besiktigade skador sedan år 2000 orsakade av **vitkindad gås**. Skador orsakade av vitkindad gås har uppkommit främst i kustnära områden i sydvästra Skåne, på Öland och på Gotland.

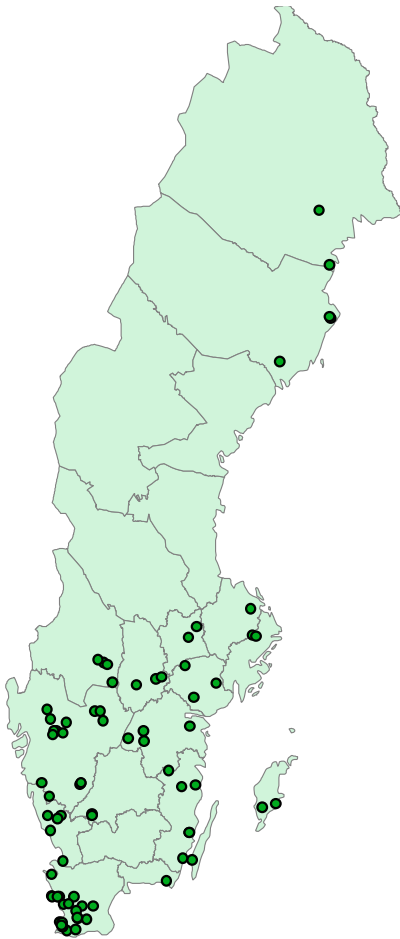
Figur 3.
Den nationella utbredningen av besiktigade skador sedan år 2000 orsakade av **grågås**. Skador orsakade av grågås har uppkommit främst i södra och mellersta Sverige och är oftast kopplade till de stora rastlokalerna (Kvismaren, Tåkern, Ölme) och längs kusterna. Olika hantering mellan länen gör att bilden inte är helt rättvisande vad gäller skadesituationen sett över hela landet. I vissa områden (till exempel vid Hornborgasjön) har inte skador besiktigats och finns därför inte med på kartan trots att de troligen har höga skadenivåer.

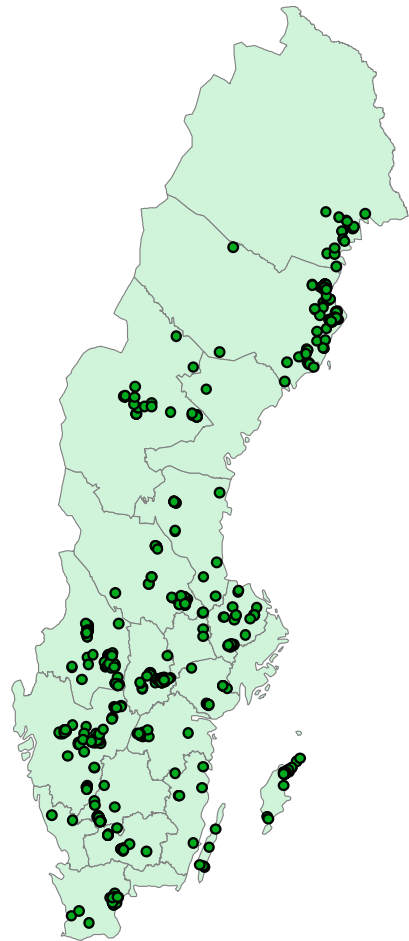
Figur 4.
Den nationella utbredningen av besiktigade skador sedan år 2000 orsakade av **bläsgås**. Skador orsakade av bläsgås har främst uppkommit på den sydvästra kusten i Skåne.

Figur 5.
Den nationella utbredningen av besiktigade skador sedan år 2000 orsakade av **sädgås**. Skador orsakade av sädgås har uppkommit främst i södra och mellersta Sverige på större rastlokaler (bland annat vid Kvismaren) och i Skåne, där övervintring förekommer under milda vintrar.

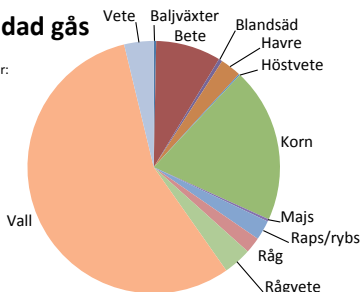
Figur 6.
Den nationella utbredningen av besiktigade skador sedan år 2000 orsakade av **sångsvan**. Skador orsakade av sångsvan har uppkommit i både södra och mellersta Sverige, men främst i sydvästra Skåne där övervintring förekommer under milda vintrar.

Figur 7.
Den nationella utbredningen av besiktigade skador sedan år 2000 orsakade av **trana**. Skador orsakade av trana har uppkommit över hela Sverige, till stor del på de större rastlokalema (band annat Kvismaren, Hornborgasjön, Umedeltat och Pulken).

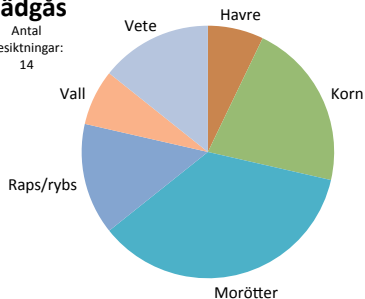
Vitkindad gås

Antal besiktningar: 636

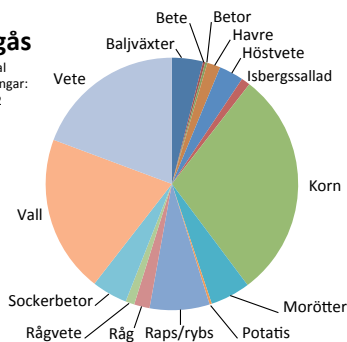
Sädgås

Antal besiktningar: 14

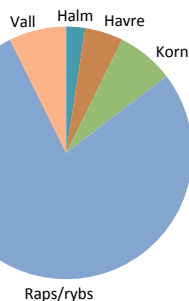
Grågås

Antal besiktningar: 352

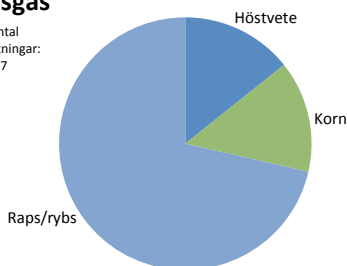
Sångsvan

Antal besiktningar: 41

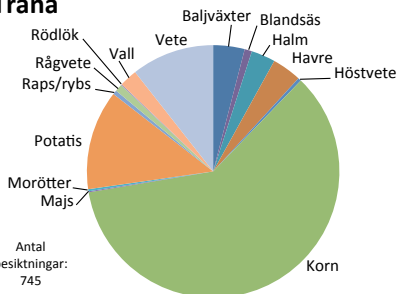
Bläsgås

Antal besiktningar: 7

Trana

Antal besiktningar: 745

Figur 8.

Andelen av antalet besiktningar per fågelart och gröda (bygger på data där arten utgjort >50 % vid blandflockar). Figurerna visar inte bara vad fåglarna föredrar för gröda, utan även vad lantbrukarna väljer att rapportera för skador. Grödor som potatis, morötter och isbergssallad är extra värdefulla och kan därför vara mer angelägna för lantbrukarna att rapportera. Av denna anledning blir troligen dyrare grödor överrepresenterade i de här diagrammen, sett ur ett födovalsperspektiv för fåglarna. Huvuddelen av de besiktigade skadorna orsakade av bläsgås och sångsvan är på raps och rybs. Huvuddelen av besiktigade skador orsakade av grågås och vitkindad gås är på vall och spannmål. För tranor och sädgås handlar besiktade skador främst om spannmål, men de gör även skada på relativt dyra grödor som potatis (trana) och morötter (sädgås).

Nationellt ansvar

Naturvårdsverket har i detta sammanhang en vägledande och samordnande roll gentemot länsstyrelserna. Myndigheten beslutar om föreskrifter och allmänna råd rörande användningen av viltskadeanslaget samt fördelar viltskadeanslaget mellan länen. Via anslaget för biologisk mångfald finansierar Naturvårdsverket Viltskadecenters verksamhet avseende problem med stora fåglar i jordbruket. Naturvårdsverket och flera länsstyrelser finns med i Viltskadecenters brukarråd.

Naturvårdsverket har även tagit fram riktlinjer för länsstyrelsernas beslut om skydds jakt. De gäller alla djurslag och hanterar regelverket generellt, även om de innehåller exempel som rör rovdjur och en särskild del om klövvilt. Riktlinjerna är ett viktigt stöd i arbetet med att hantera skydds jaktärenden.

I sin roll som överprövningsmyndighet för länsstyrelsernas beslut om skydds jakt kan Naturvårdsverket beslut ses som vägledning i enskilda fall.

Regionalt ansvar

Det är länsstyrelserna som förfogar över de verktyg som finns för förvaltningen av aktuella arter, nämligen beslut om skydds jakt, bidrag till förebyggande åtgärder och ersättning för uppkomna skador. Viss

skydds jakt efter gäss får även bedrivas på enskilda initiativ med stöd av bestämmelserna i jaktförordningens bilaga 4.

Genom att använda de olika verktygen kan länsstyrelserna rikta åtgärderna för att motverka eller mildra effekterna av koncentrationer av fåglar på känsliga områden.

Det är också länsstyrelserna som förvaltar skyddade områden.

I områden där man återskapat och restaurerat våtmarker skapas förutsättningar för de stora betande fåglarna. Flera reservat och våtmarker har skapats innan populationerna började öka och det saknas ofta en plan för hur en eventuell problematik med ökande fågelmängder ska hanteras. Detta är något som man bör beakta i det vidare arbetet med reservat och skötselplaner. Därutöver bör länsstyrelserna ha en god kännedom om vilka viltarter som finns i länet och vilka skador de orsakar. En av de viktigaste faktorerna för en framgångsrik förvaltning är samarbete mellan berörda grupper. I några län har man bildat arbetsgrupper med representanter från berörda myndigheter och organisationer. De samlade erfarenheterna från arbetet i sådana grupper pekar på att det är ett fruktbart sätt att komma framåt i arbetet med förvaltningen.

Juridiska ramar

Europeisk och svensk lagstiftning skapar gemensamt olika förutsättningar för olika arter och olika geografiska områden i landet. Svensk lagstiftning anpassades till europeisk lagstiftning då Sverige blivit medlem i EU 1995.

Fågeldirektivet

EU-rådets direktiv 2009/147/EG av den 30 november 2009 om bevarande av vilda fåglar innehåller regler till skydd för samtliga naturligt förekommande och vilt levande fågelarter inom EU. Skyddet gäller för såväl fåglarna som deras ägg, reden och boplatser. Fågeldirektivet har fem bilagor. Till exempel listas vilka arter som är särskilt skyddsvärda i bilaga 1 och vilka arter som är tillåtna för jakt i bilaga 2. Vissa jaktmedel och jaktmetoder är också förbjudna. Fåglarnas livsmiljö ska bevaras genom särskilda skyddsområden och genom generella förbud mot att avsiktligt döda eller fånga fåglar eller förstöra bon och ägg.

Jaktlagen

Jaktlagen (1987:259) beslutas av riksdagen och sätter de övergripande ramarna för viltförvaltningen. Grunden är att alla vilda fåglar enligt 3 § är fredade och inte får ofredas om det inte medges undantag med stöd av lagen. I 2 § definieras jakt som fångst eller dödande av vilt (vilda däggdjur och fåglar). Till jakt räknas även ingrepp i fåglars bon och att ta eller förstöra ägg och ungar. En viktig princip fastställs i 4 § som anger att viltet ska vårdas i syfte att bevara de fågelarter som förekommer naturligt i landet samt att främja en lämplig utveckling hos viltstammarna med hänsyn tagen till allmänna och enskilda intressen. I 4 § fastslås också att det är markägare och jakträttshavare som ansvarar för anpassningen.

I 5 § ges en möjlighet för markinnehavare att, trots förbudet att ofreda vilt, vidta lämpliga åtgärder för att förhindra skador av vilt om det inte kan göras på annat lämpligt sätt. 34 § ger utrymme för sådana åtgärder även om de innebär att man skrämmer vilt från annans jaktmark, vilket annars är förbjudet. Det är inte heller tillåtet att med utfodring eller liknande locka vilt från annans mark om det sker i syfte att jaga viltet.

Jaktförordningen

I jaktförordningen (1987:905) finns bland annat tiderna då jakt och skyddsjakt på eget initiativ är tillåtna (Bilaga 1 & 4).

Länsstyrelsen kan med stöd av 29 § (1987:905) besluta om skyddsjakt efter samtliga berörda arter. I 23 a § samma förordning anges villkoren för att länsstyrelsen ska kunna fatta beslut om skyddsjakt.

Viltskadeförordningen

I viltskadeförordningen (2001:704) ges möjlighet att betala ut medel för bidrag till förebyggande åtgärder och ersättningar för skador av vilt. Länsstyrelserna ska beakta möjligheterna att förhindra skador med jakt eller andra förebyggande åtgärder. Naturvårdsverket ges bemyndigande att besluta om föreskrifter om användning av medlen. Av 14 § (2001:724) framgår att länsstyrelsens beslut om bidrag och ersättning ur viltskadeanslaget inte kan överklagas.

Naturvårdsverkets föreskrifter om viltskadeanslagets användning

I Naturvårdsverkets föreskrifter om viltskadeanslagets användning (2008:16) regleras besiktningsverksamheten och i vilka fall länsstyrelsen kan betala ut medel. Bland annat framgår att medlen ska användas för skador av fredat vilt och hur länsstyrelserna ska beräkna bidrag och ersättningsbelopp.

Naturvårdsverkets föreskrifter om jakt och statens vilt (2002:18)

Av Naturvårdsverkets föreskrifter om jakt och statens vilt framgår att gäss får jagas med hagelvapen kaliber 12, 16 och 20, samt med kulvapen avsedda för ammunition lägst klass 3.

Artskyddsförordningen

Enligt 4 § 2 punkten artskyddsförordningen (2007:845) är det förbjudet att avsiktligt störa djur, särskilt under djurens parnings-, uppfödning-, övervintrings- och flyttningsperioder.

En störning som har en negativ effekt på artens bevarandestatus kan vara otillåten, även om den inte är betydande. Störningen bör alltså kopplas till den påverkan den har på artens bevarandestatus såväl för den lokala populationen som för den biogeografiska nivån i landet. Till otillåten störning bör även räknas en aktivitet som innebär att fåglar förhindras att utnyttja ett område av vital betydelse under flyttningen.

Om rastande gäss skräms från ett fält med gröda, men istället kan landa på andra fält i närheten för att äta och vila, bedöms inte deras bevarandestatus påverkas och därför anses inte heller en otillåten störning uppkomma.

Om gässen vid upprepade tillfällen skräms från platser de behöver, till exempel rastplatser eller parnings- och uppfödningsområden, skulle en störning kunna uppkomma. Exempel kan vara gäss som skräms systematiskt och återkommande från alla de fält som finns i ett område. Om en sådan åtgärd skulle anses vara nödvändig, krävs en dispens från länsstyrelsen med stöd av 14 § artskyddsförordningen. Villkoren för sådan dispens är i sak desamma som för skyddsjaktsbeslut.

En störning är alltså tillåten om den sker sporadiskt och inte bedöms påverka artens bevarandestatus.

Man bör ha i åtanke att en störning som är tillåten för en art kan innebära en otillåten störning för en annan art.

Referenser

- Artdatabanken 2014. Svenska rödlistan: www.artfakta.se
- Europaparlamentets och rådets direktiv 2009/147/EG av den 30 november 2009 om bevarande av vilda fåglar
- Fox, A. D. et al. 2010. Current estimates of goose population sizes in western Europe, a gap analysis and an assessment of trends (*Aktuella skattningar av gåsbeståndens storlek i västra Europa, analys av kunskapsluckor och utvärdering av trender*). *Ornis Svecica* 2011:5-127.
- Hake, M. & Levin, M. Att skydda gröda från skador av tranor och gäss. Skrämsemetoder och förebyggande åtgärder. Faktablad 2001. Viltskadecenter, SLU.
- International Union for Conservation of Nature 2014. Red list of threatened species: www.iucnredlist.org
- Karlsson, J., Kjellberg L., Månsson, J., Svensson, L., Hensel H., och Levin, M. 2014. Viltskadestatistik 2013. Grimsö: Viltskadecenter, SLU 2014-1.
- Mundkur T. och Nagy S. 2012. Waterbird population estimates, 5th edition. Wetlands International: www.wetlands.org
- Månsson J., Hake M., Nilsson L., Wiberg A. & Levin M. Förslag på arbetsmodell för att lösa problem med betande fåglar. Faktablad 2010-4. Viltskadecenter, SLU.
- Månsson, J. & Hämmäläinen, L. 2012. Spring stopover patterns of migrating whooper swans (*Cygnus cygnus*) at Lake Tysslingen, Sweden: consequences for predicting human-waterfowl conflicts. *Journal of Ornithology* 153:477-483.
- Naturvårdsverkets riktlinjer för beslut om skydds jakt: Riktlinjer för beslut om skydds jakt. ISBN 978-91-620-6568-3. Utgivna: 2014-01
- NFS 2002:18. Naturvårdsverkets föreskrifter och Allmänna råd om jakt och statens vilt.

NFS 2008:16 Naturvårdsverkets föreskrifter om bidrag och ersättningar för viltskador enligt 11 och 12 §§ viltskadeförordningen (2001:724)

Nilsson L. & Månsson J. 2010. Inventeringar av sjöfåglar, gäss och tranor i Sverige. Årsrapport för 2009/10. Biologiska institutionen, Lunds Universitet och Viltskadecenter, SLU.

Nilsson L. & Månsson J. 2013. Inventeringar av sjöfågel, gäss och tranor i Sverige. Årsrapport för 2012/13. Biologiska institutionen, Lunds Universitet och Viltskadecenter, SLU.

Riksdagen. Jordbruksutskottets betänkande 1993/94:JoU1. Jakt och viltvård.

Rådets direktiv 92/43/EEG av den 21 maj 1992 om bevarande av livsmiljöer samt vilda djur och växter, senast ändrat genom rådets direktiv 2006/105/EG "Art- och habitatdirektivet"

SFS 1987:259 Jaktlag. Stockholm: Landsbyggsdepartementet

SFS 1987:905 Jaktförordning. Stockholm: Landsbyggsdepartementet

SFS 2001:724. Viltskadeförordning. Stockholm: Landsbyggsdepartementet

SFS 2007:845 Artskyddsförordning. Stockholm: Miljödepartementet

Riktlinjer för förvaltning av stora fåglar i odlingslandskapet

– åtgärder, ersättningar och bidrag

Naturvårdsverket har under hösten 2014 utformat nationella riktlinjer för förvaltning av gäss, tranor och svanar. Riktlinjerna ska tjäna som vägledning för länsstyrelserna i det regionala arbetet med att förvalta dessa fåglar samt förebygga och ersätta skador. Riktlinjerna har utarbetats på uppdrag av regeringen.

Uppdraget har genomförts i projektform på Naturvårdsverket. Viltskadecenter vid SLU, Sveriges Lantbruksuniversitet har bidragit med texter, viltskadestatistik, figurer och som diskussioner.

Viltskadecenter är ett serviceorgan för myndigheter, organisationer, enskilda näringsidkare och allmänheten. Centret arbetar på uppdrag av Naturvårdsverket och tillhör SLU, Sveriges Lantbruksuniversitet. Viltskadecenter bistår bland annat med information om förebyggande åtgärder för att förhindra skador från fredat vilt.

ISBN 978-91-86331-74-0

